

С. Дакаев
ДОГ
ДУЪЙЛИНА
МЕРЗАШ
(стихаш, поэмаш)

С. Дакаев

ДОГ ДУЬЙЛИНА МЕРЗАШ

(СТИХАШ, ПОЭМАШ)

Грозный
Книжное издательство
2005

С. Дакаев

ДОГ ДУЙЛИНА
МЕРЗАШ
(Стихаш, поэмаш)

Редактор Чираева. Р.А.
Корректор Туруева. С.С.
Набор и верстка Туруева. С.С.

Дакаев. С. Дог дуйлина мерзаш. Грозный, ГУП
«Книжное издательство», 2005, 208с.

© Грозный,
ГУП «Книжное
издательство», 2005
© Дакаев С., 2005

«...Даймахках хийца йиш йоцуш,
Суна чохъ мерза са лелахъ,
Лайтта тӀехъ кхин рицкъа доцуш,
Сох некъан кӀарлагӀа елахъ»

ЗЕВНЕЧУ ИЛЛИЙН КІАЖАРШЦА ДУЪЙЦИНА КОЧАР

Дакаев Саїдбек вина 1951-чу шеран 9-чу сентябрехъ Къилбаседа Казахстанан Соколовски районехъ.

Чекхъяьккхина Нохч-ГІалгІайн пачхьалкхан университетан филологин факультет.

Дуьххъара зорбане ваьлла 1968-чу шарахъ. Стихаш, поэмаш арайийлина гуларшкахъ.

1981-чу шарахъ араььлла «Дегнийн йовш йоцу цІе» стихийн гулам.

Метта-могт – Устрада-Эвла (Аргун).

Дакаев Саїдбекан поэзи нохчийн ешар-хочунна евзина дІадаханчу бІешеран кхуз-ткъалгІачу шерашкахъ. Цуьнан дуьххьарлерчу стихийн дика мах хадийнарг вара нохчийн литературан къано Мамакаев Мохьмад. Ша куьй-галла дечу «Орга» альманаха тІехъ зорбатуьйхира Мохьмада Саїдбекан стихотворенеш.

Дакаев Саїдбека дукха ца язйю, амма цуьнан байташ кІорггера маьІна долуш а, дахаре фило-софски хьежамаш болуш а ю. Цо гойту цунна ша язъеш ерг кхачам болуш, поэзин лехамашна жоп луш хила лаар.

Шуьйра ю Дакаевн поэзин тематика. Амма стеннах а лаьцна ша язъечу хенахъ, цо лардо нох-чийн дош, къаьсттина безамах лаьцна язайинчу

бийташкахъ дика го и. Нохчийн фольклорехъ сан-
на, эвхъазлонех ларлуш, обздангаллин дозанащ ца
хедош, нохчийн къоман башхаллашца юьйцу поэ-
то кIентан а, йовIан а юкъаметтиг.

*Iad санна, дуьйлина
МаргIала дуткъа дегI,
Хьо йогIу, дайдина
ГIургIезан болар.
Блаьрг тилош, маьлхан нур
Даьржсина хьуна тIехъ –
Малхана лигна-те
Яккха шен дола?*

Кхузахъ го поэт эвхъазчу дешнех ларвалар,
дIийн ширчу иллийн вастех цо пайдаэцар: «мар-
гIала дуткъа дегI», «ГIургIезан болар». Иштта ю
Дикаевн безамах лаьцна мел йолу стихаш.

Цхьа а бакъволу поэт хир вац шен Даймакхана,
ширчу меттигна лерина могIанаш язбанза. Поэта-
ни массара дуьйцуьрг цхьаь ду – Даймохк. Амма
Даймакках лаьцна байташ еша дог догIу, уьш
«Гор и похIма долчу авторо шен башхачу маттаца,
дустаршца, васташца кхуллуш йолу дела.

Дикаев СаьИдбекан а ю Даймакках-Нохчий-
чоьнах, винчу юьртах – ГIоьрдалах лаьцна тамехъ
керла васташ кхуллуш язйина стихаш. Шен мех-
кани хала а, къиза а кхоллам гуш, вай вуьйцучу
поэттина го цуьнан ирсе кхане хирг хилар:

*Зевнечу иллийн
КIажаршца дуьйцина кочар,*

Хъакъдина, замано
Уллур ду хъан дегІан коча.
Урд хиллал – кхин йоцу
Нохчийчов даима, хІоккхahъ,
Лаьттина, лаьттар ю
Доьналлехъ дуьненал йоккха.

Кхузахъ вина, ша нохчо ву бохучарех мил-
милла ца хета цунна шен мехкан кІант:

Нохчийчов, хаалахъ,
Хъан кІентий бац хъуна царех:
Дуьненан бахамо
Іехийна, хьо юхкучарех...

Винчу юьртах доьзна, гуш доцу мерзаш цхъа
эсала, дог хьостуш дека:

Хъан суьйренаш! –
Хъан хазаллех тардала
Гергахъ, генахъ
Сан хІун дара, ГІоьрдала?!

Дакаевн лирикан турпалхочунна хІокху лаьт-
тахъ дехачу адамийн декхар харцонца,
къизаллица кыйсар го. Нагахъ стаг иштта вацахъ,
маьІне дац и дахар – иштта стаг, шена чохъ са
доллушехъ, велла ву:

Гиний шуна, бегаш боцуш,
Цкъа а тидам биний аш,
Лаьттан цІенкъахъ сиз-лар йоцуш,
Когаш текхо ІиндагІаш?

Мохо, цийзаш, яьсса локху
Га-буц йоцу аренаш.
Ежкъя куйнан бакъо йокъу –
Шатлехъ шийла маренаш...

Халахета, верас воцуш,
Тезет – баьсса кадамаш,
Кешнийн кертахъ? лахъта доцуш,
Са чохъ, дела адамаш...

Похчийн къоман дладахнарг даг чохъ лубттуш,
пакхилера, ирча бакъдерг гуш, кхолладелла хIара
могIанаш шен къомах а, махках а дог лозучу
Клантан:

Циймехкан юьхъ-дуьхъал ямарт ца кързаш
Цитий вай цо къуйлу чов-лазарш диэрза?
Ма тоьъна, ма хьаьхна, коьртан хье къуйлуш,
Гергаша еттаху вотанийн куьйла...

Миссо а адамна уггаре а хьоме ю нана. Ненан
докхар такха хала а, деза-сийлахъ а лерина ду.

Шен нене болу безам цхьа аттаху, амма дагах
кхестачу дешнашца гайта ницкъ кхочу Дакаев
Сабидбекан.

Клантана сагатдеш,
Лела хьо гийла –
Сунa и дaздeлла, нaнa.
Воккхавеш, хьо йолчу
Вoлy co хийла,
Блaвьстeнaх хьaн мaрa Iaнa.

*Хъан лаам къарбина,
Дош карладуьйлуш,
Лар яйна, ца лела пана.
Даймахке ахъ белла
Безам а муьйлуш,
Хьо йолчу воьлур ву, нана.*

«Генара аьзнаш», «Шина тобанан монологаш»
цIераш йолчу поэзийн а автор ву Дакаев
Саьидбек.

«Генара аьзнаш» поэмехъ авторо гайтина
нохчийн юьртан дахар, цигахъ дехачу адамийн
амалш, гIиллакхаш. Иштта гойту гIиллакх-
оьздангаллин гурах ваьллачо кхуллу зуламе
хIуманаш. Харцонна, стага стаг аьшнаш варна
дуьхьало яр тIедужу къоначу Кесийрина. И хала
гIуллакх йоьлан изгIазчу белшаш тIехъ дитинчу
нахана бехк буьллу авторо. Вийначу шен вешин
чIир ю йоIа лаха дагалаьцна, ткъа адамашлахъ:

*Чирана, юкъ йоьхкуш,
ДIахIотта вацара цхьа а...
Вагийнарг вацара
Тахана, «со» — аьлла, вола...*

Поэмин турпалхочун Кесийрин куьйга изшайо
харцо, къизалла.

ШолгIачу «Шина тобанан монологаш» поэмин
турпалхой бу Сонталла, Тешнабехк, Къизалла,
Сутаралла — цхьана агIор, Оьздангалла, Вошалла,
Къинхетам, Комаьршалла — вукху агIор, шина

тобанехъ лаътташ берш. ХІара дуьне кхоьллич-
хьана гуттар а дуьхь-дуьхьал гІоьртина лаътта и
тобанаш. Царех:

*Цхьаъ гІерта, дахаран
Хьаьркашна дашо варкъ дилла,
Ткъа важса – дуьне а
Даржийна, кога кІел дилла...*

ХІокху монологийн чаккхенехъ ешархочуьнга
кІоргІера ойла йойтуш ду хІара хаттар:

*ХІун хир ду, бакъонан
Хир хаьдда, кхачийна гІора,
Де тоьлла, харцоно
И шена хІоттийча гора.*

*Цхьа Дала дІаэцарг!
Бакъонан буйнара ваьлла,
Дуьненна ца къарлуш,
Зуламийн лууре ваьлча?..*

Дикнев СаьІидбекан поэзи догдикаллах, массо
а адамшина, Даймахке, Іаламе болчу доза доцчу
бегимах юьззина ю. Цунна тоьшалла ду хІара
могІинни. Цара шайна чулоцу дерриге а: сатий-
самни, хиларна мел кхоьруг:

*Дуьненахъ ларо ницкъ гулбелла
Тахана, адам, хьан долахь.
ХІун хир ду, кьинхетам хьулбелла,
Хьовьдара гІалатло ялахь?..*

Х1ун хир ду, гла-т1амаши охкийна,
Зезагаши, ца гловтта, изгахъ;
Чиркъечу йочано кхохкийна,
Дуьне шен дахарах хъегахъ?...

Хъан вуонан кхерамо Iадийна,
Iаламо мохъ-орца алахъ;
Х1ун хир ду, ахъ ирсах хадийна,
Бехк боцчу беран мохъ балахъ?..

**Бурчаев Хъаьлим
Ибрагимов Лъьма**

САНЖАЛГА

ДАЙМАХКАХ ОЙЛАНАШ

САН ДЕХАР

Дахарехъ коган лар йоцуш,
Тилкхаза ваьлла со лелахъ,
Сан деглахъ кьинхетам боцуш,
Зама, ахъ сийна цѣ елахъ.

Хьарамло, ямартло лобцуш,
Шалхонца бѣаьргийн нур делахъ,
Цѣран нур лаьтте дѣаьбцуш,
Зама, ахъ со бѣаьрзе велахъ.

Даймахкахъ хийца йиш йоцуш,
Суна чохъ мерза са лелахъ,
Лаьтта тѣхъ кхин рицкъа доцуш,
Сох некъан кѣарлагѣа елахъ.

ДАЙМАХКЕ

Сан Даймохк,
Хъан ву со,
Хъан дегІан тІамарах ваьлла.
Цхъа цІий ду,
КІеж туьйсуш,
Вайшиннан пхенашкахь кхехкаш.
Ненаца аз товжош,
Аганан илли ахь аьлла.
Мерзачу набаро
Іехийна, хъан марахь техкаш.
Ішелвелча, со вохвеш,
Хъайн дегІан йовхо а елла,
Хъаьстина, дог эцна,
Некъ хьобхуш,
Ваьккхина новкъа.
Мацвелча, вузийна,
Хъайгара комаьрша делла,
Куьг лаьцна, гІаттийна,
Валийна дахаран шовкъе.
Сан Даймохк,
Баркалла
Хъан цІарах кІезиг ду ала.
Суна и ца хетта,
Кхачаме
Дагна ма-хетта...
ХІора хъан дегІан чо,
Давис-кха, дешица кхала,

Да па вовш,
 Хьох хьерча
 Діо маълхан серлонах кхетта.
 ХІай латта,
 Даймехкан куц долу,
 Сий долу латта,
 Сан кого кхоамца
 Хьан дегІан хІора цинц хьобшу.
 Дог сецна вужур техь
 Хьан дуьхьа,
 Йиш йоцуш гІатта?
 Дайн цІийца хьанделла,
 Хьо доцург,
 ХІун дарба оьшу?
 ХІун бахам,
 ХІун марзо яра сан
 Хьол арахь леа?
 Хьол мерза хІун гур ду
 БІаьргашна,
 Хьох хера ваьлча?
 Харц хир ду,
 Варкъ тесна,
 Сан деган готгачу хьехахь,
 «ДАЙМОХК»! – и доккха дош
 Язделла карор дац аьлча...

ЛАБТТАР Ю ХІОККХАХЬ

Кхолламо готгачу
 Дуьненан чухчаре хьийзош,
 Йилбазийн пІелгаша
 Ирїина ка-маІарш кьийзош,
 ДегІаха дІакъасто,
 Йисина син-оьзиг ийзош,
 Яьхнера Нохчийчоь,
 ТІехьдоцчу кьїноша хьийзош.

Шалхонца кхийдачу
 Шеконех синхьаам боцуш,
 Лерг диллал тешамца
 ЛадогІа цхьа кхане йоцуш,
 Яхь йолчу дегІах чекх
 Луурийн сагайтар доцуш,
 Яьхнера Нохчийчоь
 ТІекховда кьїнхетам боцуш.

Болатан тІум хилла,
 Дахчинчу дегІан са детташ,
 Дилхала йийшина,
 ХьегІачу чевнийн даІ Іеткьаш,
 ХьогІан бІаьрг боьгІначийн
 СІагийсам кагбина лаьтга,
 Нох тассал - кхин доцу,
 Турналчу Даймехкан латта.

Малхбале, малхбузе,
Букъ сеттош, суждане хІуьтту,
Хъан сийдеш, дуьненан
Кийрара довха аз гІуьтту,
Къийсамийн аганахъ
Къонахий кхийна латта,
Хъан дегІан кхолламан
Діадевлларш ца хилла атта.

Стигланийн шораллехъ
Кхозучу хъан тхевнах летта,
Баланийн буйнара даьллачу
Сина ма-хетта,
Хъан ойла хъаьстина,
Лепар ду седарчийн бІаьргаш,
Лам-корта айбина,
Хъо маьрша хъоьжур ю цаьрга.

Зевнечу иллеша
КІажаршца дуьйцина кочар,
Хъакъдина, замано
Нохчийчоь даима хІоккхехъ,
Лаьттина, лаьттар ю
Доьналлехъ дуьненал йоккха...

* * *

Дуьне хьобстуш,
Іалам хелхадуьйлу.
Стигда екхна,
Йоцуш марха, дохк.
Дийно-дийно
Хазлуш, серлаюьйлу
Сан Нохчийчоь –
Лаьмнийн маьрша мохк.

Къаной санна,
Къоьжа кортош даьшна,
Лаьмнаш хьуьйсу,
Мехкан терго еш.
Баьргаш керчош,
Йоьду зама хьаьшна,
Денлуш, хазло
Лаьттаь ирсан беш.

Ялташ кенахь,
ХІордан тулгеш санна,
Мохо ловзош,
Кхерста генна дІа.
Стиглан корехь
Дашо зІаьнарш Іаьнна,
Маьлхан беснеш
Елакьежаш Іа.

Районная библиотека
И.А.Калинского
муниципального района

Нанна санна,
Хъуна бѣаѣра хъоѣжуш,
Ойла хъаѣий,
Хъоѣца екъало.
Хан хазаллех
Дешна дуѣне оѣхъуш,
Нуѣрах ѣений,
Бѣаѣргаш деладо.

Хъан суѣйренаш
Цѣчу дарех ѣогуш,
Дагах хъаѣрчий,
Лаѣттахъ юѣйлало.
Юѣжа басах
Анаѣисташ тоѣгуш,
Регѣал тѣхъа
Малхо некадо.

Сомах, гѣнах
Хъан марзонаш уѣйзуш,
Шѣдаг хуѣлий,
Синпха лекхало.
Даго хъога
Кхобу безам буѣйцуш
Соѣга керла
Илли алало...

* * *

Сан даймохк, нагахь со
Хъан дубхъа ца винехь нанас,
Човхаве, эkkхаве,
Хъайн лавттахь лар йоцуш, пана.
Дехарна жоп доцуш,
Хъайн лерехь бехказло йийца,
Ас биъна хъайн накха
Мерах чекхтасийта цийца.
Нагахь со хъан къинойн
Хъокъалахь, ког хъубтуш ваьхнехь,
Ма делахь, ма делахь
Хайра со да волчу даьхнех.
Похчийчоь, хаалахь,
Хъан кIентий бац хъуна царех,
Дуьненан бахамо
Iехийна, хьо юхкучарех...

* * *

Нохчийн лаьмнаш –
Къонахаллин онда мукъ.
Пепнийн куйнаш
Уьйуш, сетта сийна дукъ.
Сан дай, дедай
Баьхна, кхиъна шира юрт –
Деган пенах
Кхозуш деха сирла сурт.

Хьан суьйренаш –
Хьан казаллех тардала
Гергахь, генахь
Сан хIун дара, ГIoьрдала?!
Лаьмнаш лоькхуш,
Мерзах дека юьртан зов.
Малх а, техкий,
Беснеш ягош, орцах бов.

Хьан буьйсанаш –
Лам тIе хиъна беттаса.
Седане цхьаь-м
Дуьйцу цо шен маттаца.
Ломан лерехь
Iенаш, дека Ахкан хиш,
Лакха юккъехь
Пондаро а уьйзу йиш.

Арахъ, генахъ
Лоррий хотту: «Хун ду цахъ?»...
Хьалха санна,
Ойла хьайца хьобсту ахъ.
Кхолламо, шен
Некъаш тоьгуш, вingarх дѣа,
Хьан марзо
Сан деган меттан буьххьехъ Іа.

Хьан уьйтІара
Лаьмнийн ков а диллина,
Лаьтта, байбеш,
Ара ког а биллина,
Чаккхе йоцчу,
Кху дуьненан некъашкахъ,
Зама хобьхкуш,
Гѣиттайой вай-м чонан къахъ...

Зама уьду,
Бергех летош сийна суй.
Хаьа, синтем
Боцу иза чехка юй.
Винчу юьртах
Ваьлла дикка леллера,
Саццал зама,
Жимма гѣел а веллера...

* * *

ВорхІ ломан тІехъахъ а,
Дуьненал дехъахъ а,
Суо воллу нохчо ву со.
Дакъаза валахъ а,
Самалха далахъ а,
И суна диц ма ца ло.

Наб кхетча, гІенах а,
Хан йоцчу хенахъ а,
Байттамал! Нохчо ву со.
Стигла бохъ кхачахъ а,
Буйннал бен вацахъ а,
Тамаше нохчо ву со.

Хьолан да велахъ а,
Къен-миска велахъ а,
Суо воллу нохчо ву со.
Дахаран гонехъ а,
Диканехъ, вонехъ а,
Ас кхин цІе ца лелайо.

ЦІелетта багахъ а,
Малх кхетта къагахъ а,
Нохчийчоь – Даймохк бу сан.
Хьан хІуьу бахахъ а?
Со лахъ, со вахахъ а,
Ду иза сан дегІан са.

НЕНЕ

«Къанъялалц яьхна кхерч
Датаса атта дац», - бохуш,
Хьо еха лаьмнашкахь,
Яьхначу, кхиьначу юьртахь?
Генара, гергара
Некъ эцна хьаша-да вогуш,
Комаьрша, дог цена
Хьаша тӀеэцначу кертахь.

Мел хаза хан яра —
Дахарехь йицлойла доцуш:
Цхьатерра, хӀусамехь
Барт болу доьзал а кхиьна,
(Денош-м д!ауьдура.
Йист йоцу марзонаш оьцуш)
ДӀа Iара, там хилла,
УьйтIарчу дитта кIел хиьна.

Шун берийн куьйгашца
Хьанала кьинхьегам гора,
Яхь-гIиллакх, сий-ларам —
Уьш дара дегнашца лелаш.
Дахарехь хьаштхиндерг
Дас, нанас берашка лора,
Хьехамийн аз гIиттош,
Олура: «Варийлаш, бераш»...

Вайн кертах болу некъ
Кхолламо гаьннашка боькъуш,
Цхьццанхъа кхийсина,
Вай хІинца цхъаццанхъа деха.
Хьо цигахь цхъаъ йиси,
Буйнаца юткъа глаж лоблуш,
Дадевларш марзонца
Ойланийн бІарлагІашлахь лизха.

Кхехкачу дахаран
Лекхалун мерза аз дезна,
Да-миска Іожалло
Хеназа вадийра шеца.
Геннара, забарпица
Мохь бетташ, массарна езна
Ден йиша кхин яглац
Самукъне «Гу тІера Деца»

Га санна, техкина,
Со а кху сайн гаьн тІехь вежа,
Заманан лехамаш
ДогІанах белшаш тІе Іенаш.
Тем боцу ойланаш
Тнйналлехь лехкало цІехъа,
Вайн жима юрт толлуш,
ТІегулдан ширделла гІенаш...

Дитта тІехь гулделла
Дог цІена хьозарчий санна,

Йиш-ваша, гергарнаш,
Діадевлларш дегнашца соьцуш,
Вон-дика деанчоьхь
Гулло вай к!езигчу ханна,
Кхуьуш я ца кхуьуш,
Жим-тІамма марзонаш оьцуш.

ХІун дер ткъа, иштта ю
Минотан тем боцу зама.
Массо а дІахъаьдда,
Діадедда и лаца г!ерта.
Замано-м йиьларахь
Шен каде берг туьйсу пана,
Лаамийн дехаршца
ЙогІуш я ца йогІуш берта.

Йиш-ваша дицделла,
Дог цаьрга ца кхийдаш цкъа а,
Цхъа де дІа ца доьду,
Тешалахь, хьомсара нана.

Ас сайна даьссаниг
Ца лобху дахаран дакъа,
Диканна дог гІуьтту,
Иэхъан кьих ца ваггал кхана.

...Бер санна, хъаьстина,
Доккхачу дехаре ваьлла,

Юха а ас хьоьга:
«Со волчоь Іахъара», - олу.
«КІанъялалц яьхна кхерч
ДІатаса атта дац», - аьлла,
Сан лаам ца лоруш,
Хьоьгара и цхьа жоп долу.

ДОБНАЛЛА ТУЙЛИРА

Герзийн дур лилхира,
Нанойн баарг билхира,
Тамо са Иийшира,
Нохчийчоь хийшира.

Чевнийн да! Иийжира,
Жил-Иалам тийжира,
Баарзнаш т!е х!иттина,
Чарташ а г!иттира.

Бехк боцург вуйжира,
Бен боьхнарг вуйхира.
Кхолламан кхийсарша
Къам пана кхийсира.

Ямартло евзира,
Харцонах левзира.
Цийлахь ког х!оьттина,
Къызалла г!аьттира.

Са доцург вуйжира,
Дог доцург вуйхира.
Синпхенaш дуьйлина,
Добналла туйлира...

ЦХЪА ДЕХАР

Нохчийчоь, къематан къызаллин кхерчахь,
Дукъаделла, сакъуьйлуш, йогучу дийнахь,
По доцчу орцанца хъан дегӀах хьерчаш,
Коган лар ца херъеш, со хьовца Ийна.

Хъан лаьтта хӀовттинчу тезетан кертахь,
Стигланаш кадамца йоьлхучу дийнахь,
Пулг хилла, шога шад легашка гӀерташ,
ГӀийлачу доӀане хӀовттина Ийна.

Южаллин когашкахь син чархаш лобхуш,
Кхийдийна хъан лаьттан готтачу кийра,
Вовшашка мотт боцчу дагара оьхьуш,
Вайшиннах цецдаьлла дуьне а Ийра.

Болатан доьналлех ахь дуьзна терза,
Ца гӀерта дуй-дешан чӀагӀонца дотта.
ЧагӀалкхаш цӀогӀанах хъан цӀарах терсаш,
ХӀовттина хьегӀа сан лергара потт а.

Цхъа дехар дар-кха сан, Нохчийчоь, деккъа:
Хъайн некхах вексна со ца хеташ хийра.
(Дахаран хъаша ву, хедар бу некъ а),
Со-миска тарвелахь хъайн деган кийра.

ХІУН ХИР ДУ

Дуьненахь ларо ницкъ гулбелла,
Тахана, адам, хьан долахь.
ХІун хир ду, кьинхетам хьулбелла,
Хьобгара гІалатІло ялахь?..

ХІун хир ду, гІа-гІамарш охкийна,
Зезагаш ца гІовтта, эгахь,
ЧІиркъечу йочано кхохкийна,
Дуьне шен дахарах хьегахь?..

Хьан вуонан кхерамо Іадийна,
Іаламо мохь-орца алахь,
ХІун хир ду, ахь ирсах хадийна,
Бехк боцчу беран мохь балахь?..

Атта-м дара тийна дахар,
Кьонахчо и волуш лацац тІе –
ГоштІехь зама хелхаяха
ГІуьттуш волчо хІора керла де.

Мукъам байна, тийна дахар
Декъазчунна кьийса важап деш,
Кьонах кхерста дорцан кІуьрехь,
Маьлхан мерзийн зевнаш лехьадеш.

Кхин хир варий, кьонах воцург,
Мархийн мокха ковра лаьллина,
Дорцан шийла синпха лобцург,
Сийна баьсте ело, йиллина?

Текьам боцу перза доьхкуш,
Деган Иийжам кьайлах шена ловш,
Гуьйрре глоттий, гад-юкь йобхкуш,
Даста воьдург керла гечо-ков?

Хезний шуна, велла олуш?
И-м бакь даций, хлора ваций леш-м:
Кьонах лечкьий, кьайлаволю,
Шен меттана нанас кьонах веш.

Деган, куцдан сибат хуьйций,
Керла кьонах лаьттахь водало.
Тхьевне хиларх, коча лоций,
Цо кхин некаяш листа доладо.

Цо ца лоцу тийна дахар,
Мерза хиларх, атта хиларх тле,
Керла зама хелхаяха
Гуьтгуш волчу, хлора керла де.

КХО ГІАД

Адамаш - хлу ду и,
Лаьтта тӀе кан дебо тесна,
Дукхахдерг ден а лой,
Малхехьа гӀад кхийдош, хьекъа.
Наггахь дерг, цхьажимма
Лаьтташ шен орам-га хецна,
Дендала ницкъ боцуш,
Дуьсуш ду кхолламе текъа.

Кхийна гӀад-м дӀалаьтта,
ДогӀанца, йокъанца къуьйсуш,
Сатуьйсуш, шегара
Хьийкъина кан-буьртиг бекъа,
Хьегна дерг, дайна дерг
Дахаран баркаллек хуьйцуш,
ДӀакхачо шен некъан
Чаккхенан сийлаллин дакъа.

Наггахь цхьа гӀад хӀутту,
БӀаьргашна ца гинарг оьхьуш,
Инзаре боккха кан
Кхийна, дазделла, теӀаш,
Шен ницкъан турпаллек
БӀаьргбуьзна, дуьне цецдохуш,
Дозалле кховдийна,
Ца хестош шен шуьйра некъаш.

Дависа! Кхааннах
Тѣххѣрчу ялтин кан оруш,
Сайн ницкѣх хѣкѣйнарѣ
Канашкахъ дахарѣ хѣрса,
Лаамийн дарц тийна,
Тѣххѣрчу некѣа тѣе волуш,
Там хилла, гонаха
Бѣарѣ тоха, гулдина бѣарса.

* * *

Керла де доладо Іуьйрено:
Малхо шен динна нуьйр туьллу.
Дахаро некъан дур дуьллу
Буйсане, керлачу суьйрене...

Де худий, кхачадо суьйрено,
Буйса-м шен набарна Іуьллу.
Сирбелла дерзан хІур буьллу.
Шовкъ йойу дахаран туьйрано...

Даима и иштта хилла.
Дахар шен некъах ца тилла.
ХІиллане амалш ю цуьнан...

Даима и иштта хилла.
Девзаш ду дахаран хІилла –
Къурд-м олу ца къарлучунна...

* * *

Бохъ лепаш, чо лепаш -
Хаза-м бу коьртара куй.
Коьртана-м ца лебаш,
Хийламмо кхуссу шен туй.

* * *

Чо боьжна, мас йоьжна
Хье-бIаьштиг-м тилла,
Дахар кхин ца хьаьжна
Чу хьекьал дилла.

* * *

Сан деган иллеш дац
Гамийна, ког тоьхча, кхера.
Уьш, довлуш, дуьссур дац,
Харц Солтин вортана тІера.

* * *

Хиллийга эзар шо дуьненахь доккхург;
Дахар дац валлалц бен доцург.
Гожашлея тІаьхьа а цІе карлаяккхал,
Коган лар кху лаьттахь йоцург...

* * *

Ца оьшу дог доцу дикалла,
Ца оьшу шовкъ йоцу илии –
Ца эшахъ, ницкъ ца беш дигал и,
Ца кIамдеш, шен меттахъ Илла.

* * *

Хьалдолчу, товшдолчу
Духаршна, жовхIаршна юккъехъ,
Беркъа дог, сет санна, къеста.
БIаьрг хIутту, куц долчу
ДегIана тIехтуьлий юххех,
Чам байна, ойланаш леста...

АДАМ ДУ СО

Лаьттан накха биъна,
Дуъне дацош, кхиъна,
Кхерчан цхъана цийнах
Адам дай со-м, дийна.

Пурхан ирхо йоккхуш,
Аха, ирзо даккха,
Луьйрре араваьлла,
Со сайн новкъа ваьлла.

Оьшург хир-кха, аьлла,
Добгъна, кхиъна даьлла,
Синтар хазло бляста,
Зазахь патарш достий.

Тамаш, товраш лоьхуш,
Атта дуъне доьхуш,
Меттахь, набарх летта,
Со ца Ийна, ветта.

Кийра эрна Ioьхуш,
Дегъах чекх са оьхьуш,
Кху дуьненна хьаьхна,
Вай хлун дора даьхна?..

ЙОБХНА ГУБЬРЕ

Деглах чекх ийзадеш глайглане мерзаш,
Сауьйзуш доркъана мох тийжа арахъ.
Дазделла, букъ таына ойланийн терза
Шеконийн сингаттам хьулбина Iapa.

Буйсанан хир хаьдда, серлонгахъ ешна,
Къематан де хьийза, там бетташ, лаьттахъ.
Кхайкхаза беанчу балано хьаьшна,
Лазийна, Iубьренан тийналла яттIa.

Хье-тамарх чекхдуйлу маьхъарий цийзош,
Къизалло челахха кога бохъ боьгу.
Нохчийчоь де эшна, де доьхна хьийза,
Хьесталуш, Делера къинхетам боьхуш.

Кхиэл йоцуш, бехк боцуш хьоган кхаж баьлла,
Нохчий бу дуьненан машаре лоьхкуш.
Ца хоьтгу: хьаьнгара, хIун гIалат даьлла.
Даймехкан марзо ю шад бина йоьхкуш.

Дакъаза ма даларг, са мере кхаьчна,
HeI еттарх, орца дац набарха долуш.
Тилкхаза яьллачу харцоно хьаьшна,
Йожийна бакъо яц багах дош долуш.

Къовзабеш, кховдийна тIаьххъара кана,
Рицъанаш, буй къовлуш, кхачийна махкахъ.

Лаххыйна, цхъа инса ца дубуш, кхана
Нохчий бу кечбина махкара лахка.

Меттара гловтийна эглаза бераш
Дертинчу догмашца шайн нанойх хьерча.
Эндаже кадетташ, ирсан цинц церан
Кхоамза лестабо богучу кхерча.

Етурбина, муьстачу меттан чан туйсуш,
Хингачу энсарийн герзаш тлекьерза.
Тхон боцуш, кхерч боцуш тлейоглу буйса,
Стигланех лийдалуш, дорцан ткъов серса.

Ца дубуш схъаэца ахъаран кана,
Букт берзош, ма-хуьллу сихо е, бах-кха.
Лаххыйна, цхъа инса ца дубуш, кхана,
Нохчий бу кечбина махкара лахка.

Текхиргах тарьелла, некъе сатесна,
Церпонтташ кечъелла малхбале тиэкха,
Хирдинчу кхоллабийн ларчанащ эдна,
Акхачу мехкашна син-чархаш йиэкъа.

Хардангийн кийрара лаьржа кIур туйсуш,
Уьш, некъан лол тега, эмалкех терса.
Даллаьдна, синош шен кхеманца лийша.
Туран лад дубуйлина, южалла къерза.

Ча санна, даръелла, мерах шок етташ,
Шелонан кийрара тӱлеткӱа чилла.
Къематан де догу, сийна суй кхетта,
Деанарг тӱехъ йоцу жирга цӱе тилла...

Каш доцуш, барз боцуш вуьсур ву хийла,
Верзина, акхачу аренийн долахъ.
Малхбузе хъажийна сатийсам муьйлуш,
Бӱаьргийн нур, азелла, дуьсур ду кхола.

Шаьш готтехъ кӱийлинчу зӱпарех девлла,
Синош цӱа уьдур ду, яххъаш ца ӱхьуш,
Массо а кӱотарахъ, массо а эвлахъ,
Дайх, нанойх йисина ков-керташ лӱхуш

Синчархаш эгначу аренийн панахъ
Мохо дой хӱхкур ду, дорцан кӱахъ луьйсуш.
Йӱлхур ю, йишхаьлла, Нохчийчӱ-Нана...
Саӱуйшуш тӱекхийда маьттаза буйса...

Каш доцуш, барз боцуш вуьсур ву хийла,
Верзина, акхачу аренийн долахъ.
Малхбузе хъажийна сатийсам муьйлуш,
Бӱаьргийн нур, азелла, дуьсур ду кхола

Шаьш готтехъ кӱийлинчу зӱпарех девлла
Синош цӱа уьдур ду, яххъаш ца ӱхьуш,

Массо а клотарахь, массо а эвлахь,
Дайх, панойх йисина ков-керташ лобхуш.

Стичархаш эгначу аренийн панахь
Мохо дой хоьхкур ду, дорцан кьахь лубйсуш.
Потхур ю, йишхаьлла, Нохчийчоь-Нана.
Салубйшуш, текхийда маьттаза буйса...

* * *

Цхъанхъара-м къайллаха
Церг йоьгІна, дахарна тизбаш,
Цкъа цунах катоха
Кечделла, лечкъа цхъа де.
Дахаран гІад кхадарх
Южалла хуьлуш яц Іебаш:
Цо циггахь туьллуш ю
Стагана шегара цІе...

Гиллакх я доьналла,
Мах боцуш, кхоамза дохкахь,
ТІаьхъено, багара
Дош къуьйлуш, шен маьІна до.
Ледарло, доьналла,
Хан тиларх, диц ца ло махкахь:
Заманан саьхъарчу
БІаьргашна дерриге го...

Шераша хан хъаьшна,
Цкъа мацца да дагалаьцна,
КІентан юьхь ягаеш,
ТІехтохахь дех дисна иьхь,
Ша велла дІаваллалц,
Шийлачу шан-тІулгах сецна,
Цунна и Іеткъар ду
Дайма жимчу дагехь.

Цо иза вуьтур ву,
Кийрара дала дог доцуш,
Нийсарша дай буйцуш,
Юьхь морцуш, хьерчар ю цде.
Цхьана а клантана
Дуьненан марзо ша оьцуш,
Керга ма догийла
Дех дисна изхь карон де.

* * *

Гиний шуна, бегаш боцуш,
Цкъа а тидам биний аш,
Лавттан цѣнкъахъ сиз-лар йоцуш,
Когаш текхо ИндагІаш?

Мохо., цѣйзаш, яьсса локху
Га-буц йоцу аренаш.
Еккъа куйнан бакъо йокъу –
Ша техъ шийла маренаш...

Халахета верас воцуш,
Тезет - баьсса кадамаш,
Кешнийн кертахъ лахъта доцуш,
Са чохъ, делла адамаш.

МА ТОЪНА, МА ХЪАЪХНА

Герзбуйнахь, кѣлошца вовшашна тебаш,
Адамаш. вай хӀун до, стенах ца Іеба?
Ца тоъна, ца хъаъхна, коьртан хъе къуьйлуш,
Герзашна еттаху вотанийн куьйла?

Ісхерамах догучу бӀаьргаш чу хъаъжна,
Буоберийн кьиноша ойла ца хъаъшна?
ІсхӀанехь хъаъгначул кьинхетам боцуш,
Ашмо адамаш син пӀаьлдиг лоцу.

ДӀарделла, вай стенга сихделла кхача,
Іекъ мел бу Іенадеш цӀийн Іоврийн тача?
Ішен чомахь бӀаьсте а йитий вай яла,
Іитий вай маьрша стаг чу-ара вала?!

ДӀаӀмехкан юьхь-дуьхьал ямарт ца кьерзаш,
Дитий вай цо къуьйлу чов-лазарш дерза?
Ма тоъна, ма хъаъхна, коьртан хъе къуьйлуш,
Герзашна еттаху вотанийн куьйла...

АНТИЕ МА ДА ХЬО

Тіе ма да хьо,
Гизби ваьлла лелар,
Хьаставелла,
Дог ца доглуш велар.
Іехавелла,
Тешам боцчух тешар,
Хьераваьлла,
Латта эрна хьешар.
Тіе ма да хьо,
Аьлларг аьлла доцуш,
Добша даар
Бен, кхин гуьнахь доцуш,
Каро лаарх,
Коган тача доцуш,
Дуьне даар
Велла, дийна воцуш...

* * *

Дуьнен тIе ваьллера –
ХIинцца.
Пхийттара ваьллера –
ХIинцца.
Геметта а хIоьттира –
ХIинцца...
Тешийнарш моьттира –
ХIинцца...
Къоьжалло хьулвина
ХIинцца.
Кадаьлларг гулдина
ХIинцца.
КIант вуьгу сайн метта
ХIинцца.
Къаравели, со кхетта
ХIинцца...

ТИАМАХ ЛОВЗАР

Хъаълхина, шайн синош хадийна,
Маъхъаршца, урамаш Іадийна,
Бераша тІеман сурт хІоттийна,
Дохк санна, ченан кІур гІаттийра.

Цхъаммо шен герзан лаг узура,
Кхин, ваържий, аркъала вужура,
Йийсаре валийнарг воьхкура,
Чов таръеш, меженаш йоьхкура.

Цхъаь керта йисттера тебара.
Бешахь верг голаш тІехь хиэбара.
Массарел жима цхъа пекъар а,
Виъларахь ченала тизкхара.

Дитта кІел, ІиндагІе лахвелла,
Бераша лелош дерг къахьделла,
Ког боцург берашка хьоьжура,
И ловзар цунна ца оьшура.

Куьйгашна ши Іаса хІоттаеш,
Царна тІе дерІ а гІаттадеш,
И цхъана кога тІе велира,
Кийрара доккха са делира.

БІаьргеха хин-тІадам белира,
Тевахна, цо цаьрга элира:

– Баккхийнаш цу тІамах левзина,
Цо бина дика болх бевзина. . .

ГІаланаш, вайн ярташ йохийна,
Хийла да шен кхерчах вохийна,
Довзалаш бисина дай белла.
Вайн наной хеназа кѣжбелла.

Варийлаш, тІамах ма ловзалаш,
Цо вайна деанарг довзалаш! –
Ког боцчо шен кѣамел сацийра.
Берийн гІар-гІовгІанаш дІатийра...

* * *

Цхьаммо-м «хIорст!» бехира,
Букар бохь эхира,
ЙоI хелхаехира.
Къайлах дог дехира.
Ловзаран хьеречу гонехь
Баърчан гIант къийсинчун,
Кураллех сийсинчун
Коган лар яйнера,
Вацара, (вайнера),
Махкана доьссинчу вонехь.
Куьг хьокхий, велаво,
Баланийн эла во,
Замано лийсинчу
Къайленех тийсина,
Чолхе ду дахаран некъаш.
Са мере кхачадой,
Хелхар цкъа лацало,
Эхь-бехкан кхардамах
Вадарх ца валало –
Ца бойту дахаро бегаш...

ЦА ДЕЛЛА

Хьо дарцехь шелделла,
Гайгланехь гелделла,
Пхьор доцуш, мацделла,
Хи доцуш, хьагделла.
Дуьненан кьа доцуш,
Го лаца да воцуш,
Шелгано ювжийна,
Саготте хьобзийна.
Бехк гайта кхиэл йоцуш,
Шеретан шай лоцуш,
Ларшмайда гатийна,
Хьан бакьо харцйина,
Ца дала, кадетташ,
Къурд бина садетташ,
Эзарза ца делла,
Эзарза денделла!..

ИШТТА ДАЦ И

Делан дуйнах ч'аг'ло йина,
Дийца сецца бакъдерг ду сан:
Иштта дац и... Со ца вина
Барзо к'езий динчу буса.

Жирга берзан буйса эцна,
Со ца веъна дахар цеста.
Ас кху лаьтта Гуьйре хецна
Маьлхан дийнахь дахар хьеста.

Со ца веъна кху дуьнена,
Пусар доцуш бакъо хьеша,
Зоьртал хиларх, цхъана дена,
Горах'уьттуш, велакъежа.

Со ца веъна ши куьг лаьцна.
Карахь-куьйгахь доцуш, тизкъа.
Сан гуьйрено, т'емах тесна,
Иман-беркат деъна диэкъа.

Оьшучунна, ч'аг'ло йина,
Х'итта дийна тешаш бу сан:
Бакъ ма дац и, со ца вина
Барзо к'езий динчу буса...

АДАМАШ ДАЦАРА

Хобґан ткъов дегнашна хЮбттина,
Діатарьян кхин меттиг бацара,
Даръелла, юкъ йобхкуш, гІевттина,
Акхарой евллсера бацала.

Гонаха бІаьрг боьґІна, бахара:
— Хьовсийша, кху махкахь, цІинделла,
Ког хІубттуш, зовкх хьобгу дахаро,
ГІаланаш, ярташ ю екхаелла.

Малхо шен Іубйренаш лийчайо,
Зезаго юбйцина аренаш.
Шад хІубттуш, кхин дІа ца дийцало,
Діагетта таро яд кханенаш...

Цара шайн цхьа пхьола этира,
Іадийна, син-милкаш хедаеш.
СтигІанийн кийрахь мохь бетІира,
Кхоьлинчу маьлхан бІаьрг бегабеш.

Букь аьгна, горга гуо керчабеш,
Белхан шовкъ йолийліра кхераша:
Хазалла шайн кийра хьерчаеш,
Деман дарц тийсира хьераша...

Мерцина, чим бира гІаланех,
Ярташка Іаържа ун тийсира.
Нохчийчоь йоьттира баланех.
Дай белла дисинарг кыйсира.

Цецвоккху, малха мотт шарбелла,
Уьтгазза юьхь-сибат хуьйцура, –
Акхарой ярий уьш-м, дарьелла,
ХІан-хІа, уьш адамаш-м дацара...

Мерцина, чим бира гІаланех,
Ярташка Іаържа ун тийсира.
Нохчийчоь йоьттира баланех.
Дай белла дисинарг кыйсира.
Цецвоккху шалха мотт шарбелла,
Уьтгазза юьхь-сибат хуьйцура –
Акхарой гпжй уьш-м дарьелла,
ХІан-хІа, уьш адамаш-м дацара...

ПОЭТАХ ДОШ

Байташна дош даста,
Тийналле вуьйлуш,
Поэто гатдина
Ойланийн са.
Іаламо литтина
Хазалла муьйлуш,
БІаьргаша латийна
ТІехь доцу кѡа.

Урх хецна, мох сання,
Дин-ойла хоьхкуш,
Дуьненан доккхаллехь
Тийсина гуо.
Стигланаш кхолийна,
Мархаш дІалоьхкуш,
Лаьтта тІехь яржийна
Маьлхан серло.

БІаьргех хиш Іийдалуш,
Чам байна, аьлла,
Бехк боцуш, адамийн
Іенначу цІийх,
Даге куьг кхийдадеш,
ГІайгІане ваьлла,
Яздина изьх дайна
Доьхкинчу сийх.

Го эшнарг узамо
Ийзавеш хезна,
Цо орцах гаттийна
Даг тѣра дош.
Кханенна ког билла
Лар тега дезна,
Некъан дар диллина,
Ирхеш ятош.

Буйсанна баттаца
Къамеле ваьлла,
Куьйгаш а стиглане
Кхийдийна цо.
Аз дижош, дарбане,
Мерза дош аьлла,
Коьртана куьг хьокхуш,
Хьаьстина буо.

Малх бузуш, суьйренца
Сийна суй тоьхна,
Безаман алуно
Дагийча дог,
Сихвелла, йозанан
Гирсах катоьхна,
Байт кхолла, шовдане
Байбина ког.

Лам-аре яржийна,
Блаьстенца къагош,

Комаърша кхоьллина
Даймехкан сурт.
Урамаш, майданаш
Зезагах ягош,
Хестийна ша вина,
Кхиййна юрт.

Генара, гергара
Ойланехь лехна,
Байташка дерзийна,
Къайленаш гуш...
Поэташ, мокхазан
Дахарах баьхна,
Кхерчахь це ягийна
Деган суй луш...

* * *

Кхаъначух ца лебаш,
Геналле кхийдаш,
Вай деха, кханенга
Іалашо лопуш:
Цхъаъ вуьгу дахаро,
Логан шад Іуьйдуш,
Ткъа важа гор тизкха,
КхидІа ницкъ боцуш.
Цакъарлург дІагІерга,
Халонаш отуш,
Некъ лаца хІиттина
Гечош а доруш.
Некъ бо цо, дІавовду,
Ца къарлуш цкъа а,
Дола деш, тІеэца,
Іце тоьхна дакъа.
И, вехаш, гІелвелла,
Йиллинче кхочу,
Цо цигахь кхин кхане,
Іалашо лоцу...

* * *

Хьалха кхийда
Тача текхош,
Хийла некъан лар:
Цхъаерг – шера,
Кхиерг – дорцан,
Важа – ломан пурх.
Доккха дуьне
Инзар дохуш,
ЭтIарх буьрса гIар,
Цхъаверг вогу
Да ца хойцуш,
Халчу некъан урх:
Мохах вуьйлуш,
Дорцах вуьйлуш,
ГIиттабо цо ницкъ,
Цхъа доцчу
Декъазчунна
Буьгуш атта некъ.
Шех дуьненан
БIаьрг бузийнарг
Даржехь декъалвеш,
Лаккха, цунна
«Къонах» олий,
Зама хIутту теш.

И ДУЪЗНА ДАЪЛЧА

Замано дагардеш,
Гали чу шен денош кхуьйсус,
Кхехкачу дахаро,
Дуьненан кхерчахь клеж туьйсу:
Дуьххьара де доло ,
Масане дуьнен тIе волу?
Массанна кийрара
Саозар тIаьххьара долу?

Ойлане лечкъадеш,
Заманан «багара» дохуш,
Шен кхиэле хIиттадо
Дахаран билгала денош.
– ОхI! - бохуш, кийрара
Даккхийра синош а дохуш,
Дог-м Iа кьайллаха
Доблуш я сингаттам Iенош...

Тховса а, хан йоцчу,
Адам дIатийначу хенахь,
«Къоланна», сан ойла
Заманан «гали» чу кхерста:

Цу чохъ ду бералла,
Ас воґуш дитинарг генахъ,
Дуьххъара чам кхетта,
Безам а'цу чуьра къеста.

Цу чохъ ду ас х'инцпалц
Идийна бес-бесар некъаш.
Х'ун дуьсу шайна чохъ,
Шайна т'ехъ цара ца оьхьуш?
Я текъаш, я иллин
Мукъамехъ самукъне декаш,
Х'инца а цара со
Саццаза шайна т'евоьху.

Селхана дахана
Де а ду т'ехула лаьтташ.
Иза а лоьхур ду
Ойлано, цхъа зама яьлча.
И-м и ду, кхин ду со
Ладоьг'на, ойлане лаьттарг:
Цу галех х'ун дер-техъ
Замано, и дуьзна даьлча?..

* * *

Куралло ватГийна,
Дозалло Іадийна,
Дуьненал воккха хьуо хеташ,
Дог хьаста дош доцуш,
ХьагІ яста дог доцуш,
Кийрара этІадеш,
ЖІаьлин «гІалх» – летадеш,
Ахь йинчу Іамало
ДІавоьху. ДІавало
Гулдинарг дІахьо хьайн четахь.
Диллина де кхаьчна,
Іожалло лаг лаьцна,
Къиноша хьарчийна,
ДегІан чарх хьарцийна,
Да волчух хадийна,
Рицкъанаш кхачийна,
Де эцнарг, дан амал доцуш,
ХІун дисин хьан долахь?
ХІун дисин хьан хьолахь?
Дуьнено кхайкхийна,
Хьан дарже кховдийна,
Эхартан сагІийна,
Некъ мел бу Іанийна,
Хьуш долу цхьа неІалт доцург...

СО ЧОВХАВЕЛАХЪ

Дозаллех, кураллех айвелла,
Бохъ лаца лекханиг ца лехна гу.
Сан даго бос баьхьна, макхделла,
Къайлене ерзийна, ца кхехьна хьу.

Ирсо цхьаь шен корехъ велийча,
Соьга а воккхавер кховдийна цо.
Я кхинверг глайгано гелвича,
Сан кийра катоьхна сингаттамо.

Шайна чохъ ямартло лачкъийна,
Ас блаьргаш дахаре ца бийгина.
Бакьоно куьг лаьцна, гаттийна,
Харцонца ца тарлуш, со ийгина.

Чам кхетта, марзонах ца лебаш,
Даймахке безам а мийлина ас.
Цундела, дахаро сох тебаш,
Шен тешам байина, ца йина вас.

Сан зама, сан шерийн некъ луьстуш,
Лачъяьлла, хаалахъ, сан коган лар,
Ас хьуна гедуьллу, ца хьобстуш,
Шен хеннахъ човхийна, сайн дола дар..

* * *

Цхъаволчо, букъ тоьхча,
Таьхъашха ластадо дош,
Мокхачу лаьхъанан елахъ а,
Шалхонца, юьхъ-дуьхъал къежа.
Гойту цо, кепекан
Боцчу шен механа вовш.
Ишттачух, лам санна велахъ а,
Хаац-кха, хIун аьлла, теша...

* * *

Давис-кха, дуьне, хьан!
Дерриге хIоь-молха
Дахарах лардина,
Сайн кийра тардина
Эккхийта.
Цул тIаьхьа дахаре,
Дакхаччалц эхаре,
Шен зама самукъне,
Баланийн садукъдеш,
Яккхийта...

* * *

Хиш, лаьмнаш, аренаш,
Стигленийн даренаш,
Дуьненан адамаш,
Дахаран лазамаш –
Минотан сихалло
Кадетташ, шен гурахь лобцу.
Лаккха уьш довхачу,
Шайна неI йиллинчу,
Са лелон диллинчу,
Буйннал бен кхин доцчу
Сан деган готтенехь,
Шен-шениг схьакъедош, соьцу...

* * *

Цкьа цхьана поэто,
Байташна вешначохь,
Тлаьххьара деган ций
Халкьана, махкана,
Ца кхоош «дладелира».
Цул тлаьхьа цо цунах,
Цеххьана эшначохь,
Кьоначу дахарна
Мел члогла дехча а,
Цхьа тладам ца белира...

* * *

Сихо мелла,
Ойла яр а доцуш,
Дош дІакхоссахъ,
Воцуш цуьнан да.
Дохковаларх,
Дог шен бале лоцуш,
Вуьттур ву цо
Шен юьхьІаьржо лан.

* * *

Дло лавтта лам харццол,
Дегтаца гулдаларх глора,
Ца оышу далийта
Дозалле хховдийна дош.
Ницкъал сов ницкъ баьлла,
Хлун хаьа, жожавахь гуора,
Кхачадой, дужу и,
Нахалахь, юьхьлаьржо ловш.

* * *

Ма дийца, сацийта –
Ца оьшу кхин.
Цхьа дош ма хазийта –
Эрна ду и.
Стигла бохь кхаьчнехь а,
Со бен вац со.
Багахь лом лаьцнехь а,
Хьо бен вац хьо...

* * *

Дуьненах тийсало
Дахаран ов детта энаш,
Лазарша ийзадо
Лавгтан ций леладо пхенаш.
Гевланга хийшадо
Набаро чам боцу генаш –
Зуламхой кхийсало
Шавш длаьвшах денбинчу бенахь...

* * *

Дайоьду яхъелла буйса,
Корех чу беттан нур кхуйсуш.
Гелделла седарчий хъуйсу,
Боданах серлонаш туйсуш,

Техкийна ойланийн ворда,
До санна,бистина корта.
Йист йоцу дуьне ду шорта,
Ца оьшу и кхачо горта...

* * *

Гу тIе ваьлларг – товш,
Вердах вахнарг – вовш,
Цхьа дуьне ду хьо,
Хьан шуьнехь ду тхо.

Цкъацкъа деладеш,
Цкъацкъа бала беш,
Ахь тхо ловзадо,
Таккха, совцадо...

* * *

«Ас динарг, схъадал и», –
Дадеха,
Дош – даше даьллачохь
Техтоха,
Беш болу дика болх –
Биталахь,
И оьшург – садала
Виталахь

* * *

Таьххъара кийрахъ муьрг тоьхна,
Дог туьйр ду, наб кхетча санна,
Вон деънарг хъаьавзар ву воьхна
Я мерза кхаь хир и цхьанна.

Диц ма де, ас пурба делла,
Дог юккьех, ши ах еш, декъа.
Цу чуьра нур хилахъ делла,
Южалла ма хуьлда декъал!

* * *

Гуро, шен ка тоьхна,
ДегI лаьцначохъ:
«Ва орца! Ва орца!» –
Ма бетта мохъ.

Даима берзан а
Ца йолу ка,
Цкъа хьаьрча
Цистинчу Iохарийн къа...

* * *

Некъ хьоьшу,
Бай хьоьшу,
Дуьненан букъ хьоьшу
Когаша.
Цхьайолчу мачаша...
Айрашца,
Кхоамза
Эхъ хьоьшу.

* * *

Ткъес сання, къевкъира
Ахъ аьлла дош,
Багара кхевсина,
Алу латош.
Дог Iай хъан ладоьгIна,
Меттах ца хьовш,
Шалхонца шегара
Даьлларг ца товш?
Дог Iай хъан хьацарлахь,
ЮьхьIаьржо ловш,
Да воцу, даьсса дош
Чим хилла довш?..

* * *

Цкъа цхьаммо-м элира:
«Шех лаций, яздохъа илли,
Дешан шовкъ ца кхоош,
Къонахчун локхалле виллий».
Цецдаьлла, мотт сепна,
Даго со тергал ца вора,
ОьгIазло йоьссина,
Кхин суна аьлларг ца дора...
I ца доьгIна хиллера,
Дош кхардош, и илли ала,
Диси и ца лиъна,
Харцонца дуьнен тIе дала...

* * *

Со, бере,
Шед тоьхна,
Човхийна,
Зама-дин хаькина вогу,
До берде
Длакхаччалц юкъ йолу
Некъ юьхьарлаьцна.
Когаш ас,
Сайн нуьйрахь чагIвала,
Луьйтанех боьгу,
Архаш а,
Буй къовлуш,
Лааме дин берзо лаьцна.

Тоьар ду,
Ахь шегахь латтийна
Ницкъ-бала аьлла,
Цкъа мацца,
КIордийча,
Дино со кхуссур ву бердах.
Кхин эцна
Сан метта
Юха а боларе баьлла,
Зама-дин
Хьодур бу хьалхахьа,
Лан декош бергах...

БЕРАЛЛЕ НЕКЪАШ

Хан ялла, буьйса а жимъелла,
Сахъто шен садегар дагардо.
Там хилла, там хьобкхуш тийналлех,
Кьорто шен ойланаш кегайо.

Минотехъ масийтта некъ оьций,
Цара со массанхъа кхачаво.
Юха а бер санна, куьг лоций,
Сайн юьрта - Гордала валаво.

Бераллин ирзешка некъаш деш,
Кегаярх, ойланаш клад ца ло.
Дайн хилла ков-керт, сайн сийна беш
Ма-ярра юха а суна го.

Геннара буьхъара ийалуш,
Пекхийда кьежделла ламанаш.
Нийсаршна сагатдеш хетало
Ирзера зьортала кьена наж.

Сан говро, берг туьйсуш, декадо
Некъ бижош хьийзина сийна дукъ.
Суьйренан говганца елало,
Басенца яржинчу эвлан юкъ.

Канашкахъ ца Іебаш муыйлу ас,
Юрт йобкьуш Іеначу Ахкан хиш.
Іаламо сан лерехъ екайо
Шен башха самукъане эпараш.

Ойлано, лаьмнашкахъ кхерстина,
Шен сирла марзонаш лехъайо.
Ца чехош, со хъайца хьистина,
Бералла, хьоме ю дагна хьо.

ХЬОМЕЧУ БЕШАХЪ

Ден безамна

Юха а сатийсам эцна,
Со кхечи хьомечу беша
Массо а дитта тӀехь сецна,
Дех йисна куьйган лар йиэша.

Ойланаш, гена ладоьгӀна,
Шерех чекх лекхалуш тийна.
Кху диттах цхьа маргӀал доьгӀна,
Воккхастаг там хилла 1 ийна.

Лорура кьахьегар перза,
Сатуьйсун, лиьнера хийла,
Шен куьйган стоьман мутт мерза,
Чам тайна, кханено мийла.

Ца воьгӀу тохара санна,
Кху беша, бӀаьрг тухуш, хьовза.
Рицкьанан хьанонах Ӏаьнна,
Безамна шех диснарг довза.

ГӀаьннаша, вовших ка хьобкхуш,
Шабаршца лерехь цхьаь дуьйцу:
Цара шайн гӀа-маргӀал лобкхуш,
Хегало, воккхастаг вуьйцуш.

Хъацаран дуралла кхетта,
Къинхъегам денбелла беа.
Сий-пусар латтадо меттахъ
Дахаро хъаналчу нехан.

Хилийта дуьненахъ воцуш,
Ас иза ирсан да лору.
Кханенна бекъа стом боцуш,
Сайн дахар хадарна кхоьру.

ИРСАН ЧО

И дара бераллин Гуьйренан генахь,
(Муьлха шо, муьлха де-м – вицвелла со).
КьортатӀехь хьийкьинчу сан месийн кенах
Леттера кӀайбелла, беккъа цхьа чо.

Сирбелла и гинчо: «Ирсан чо», – аьлла,
Со тешош, дайдина, куьг хьора тӀе.
Дуьне а хетара сайн доладаьлла,
Дог цунах шекдаьлла дацара де.

Жун хаьа, тиларна, божарна кхоьруш,
Леррина ларбора ас и цхьа чо.
Со Ӏаьшшехь, гуш боцу сатийсам кьоьруш,
Шерийн дой тӀехтили, иттаннаш чохь.

Зиманан Ӏаьнарша, лайн чопа тоьхна,
Кьортан чкьор дӀашарди, пусар ца деш.
Сатийсам дӀабайна, дӀабели боьхна,
Дог колчахӀоттийна, со бехке веш...

НОХЧИЙН ЛОВЗАР

Хъеравала! Хелхавала!
Кху ловзаран самукънехь.
Гена лалла глайгIа, бала,
Готтехь церан садукъде.

ДегIан меже шалха кхетта,
Гоне хыйза цIокъа-лом.
Эмалк санна, бергаш етгаш,
Вога, терсаш, лекхало.

Шелгийн хичех гилгаш дуьйлуш,
Пондар этIа, буьйлуш кIаж.
Деган корехь безам къуьйлуш,
Нохчийн клентан буьйлу кхаж.

Полла санна, гIемаш луьйсуш,
Маьлхан тайниг йолало.
Блаьргийн клорех суйнаш туьйсуш,
Южа беснеш лелайо.

Озае вайн пондар-левси.
Тоха куьйгаш, богIа бохь.
Кху дуьненан кхехка кхевсе
Юьсур ю вай деллачохь!

* * *

Вайн белш тIе юьжур ю
Гуьйренан йочана,
Юьхь цостуш, текхар ду
Заманан охана.
Вай йогIург яьккхина
Къоналла генара,
Ца ешаш хьоьжур ю
Вай хеташ хенара.

Вай бIаьрса лоьхур ду
Куьзганийн хIазаршкахь,
ДегIах ка деттар ду
Эвнечу лазарша.
Вайн уьйрийн марзонаш
Йоьрзур ю гIенашка,
ЦIадевлларш лоьхур ду
Ойланийн ченашлахь.

КЕШНАШКАХЪ ОЙЛАНАШ

Кху кертахъ цхъа а вац
Меттаххьовш, дийна.
ХІораннан хІусам ю
Тапъаблла, тийна.
Гаттий ду урамаш,
Тедобълху некъаш.
Цхъа а вац дахарна
Велалуш, текъаш.

Дозанаш билгалдеш
Керташ яц гонах,
Махъмара ваьлларг вац,
Ву бохуш къонах.
Базаран басарш дац,
Бац къера дуйнаш.
Дарбелла, вовшашна
Лестабац буйнаш.

Гишлошна пенаш дац
Бухахъ, тІехъ, дуттуш,
Лулахой ца хьуьйсу,
ХьогІан біаьрг хІуьттуш.
ХІусамехъ партала
Ага дац техкаш,
Пеша тІехъ Іа юьйлуш,
Яй а бац кхехкаш.

Цхъа а вац хъуьхъвоьлла,
Синмерзаш хаьдда,
Да волчух ца лебаш,
Рицкъане хъаьдда.
Дуьне а ца тоььнарш,
Кху кешнийн кертахь,
Дов доцуш, тIом боцуш
Бехаш бу бертахь.

Даьхний дац, жаш а дац
Цанашлахь дежаш.
Цхъанне а бахам бац,
Воккхавеш хъежа.
Цхъаь бу хIорш берриге
Тайпанан, цIийнан,
Харц я бакъ дуьненан
Куьйланехь Iийна...

* * *

Лаамна ма-хетта
Дахаран чам кхетта,
Безамо тешийна,
Къоналло Іехийна,
Цхъа зама лестийра вай!..
Са кхиъна валале,
– Собарде – алале,
Шерех шен кадетташ,
Блаьргаш чу чан етташ,
ГІан хилла, къоналла яй.

Ойланийн цІе летта,
Ас шийла мохъ беттарх,
Сох йогІург схъаэцна,
Ког-йоргІа юм эцна,
Сан хъаша-м дІадили кех.
Марзонан кхерч боьхна,
Ца ваьлла, сатоьхна,
БлаьркІаьгнаш Іовжийна,
Саготте хьовзийна,
Чекхтили ворхІ ломан тІех.

ВООҮР ВУ, НАНА

Юха а ойланап
Лехкало гена –
Лаьмнашка, со винчу юьрта.
Юха а хьийза уьш,
Аз лобхуш ненан,
Жималла левзинчу керта.
Дагчуьра йовн йоцу
Марзо ядийна,
Сан деган маршалла делла,
Хьо йолчу дякхечи
Ойланап, тийна:
«Нана, хьо хIун деш ю?» – аьлла.

Кантана сагатдеш,
Лела хьо гийла –
Суна и дазделла, нана.
Воккхавеш, хьо йолчу
Вогур со хийла,
Блаьстенах хьан мара Iана.
Хьан лаам кьарбина,
Дош карладуьйлуш,
Лар яйна, ца лела пана.
Даймахке ахь белла
Безам а муьйлуш,
Хьо йолчу вогур ву, нана.

КЕРЛА ШО

Меллаша ков тоъхна,
Юха а схъакхечи керла шо,
Бос эдна, гиччош тӀехъ
Кхин цхъаъ а шарбелла къоъжа чо.
Шераш, аш къоналла,
Ца хоъттуш, ядийна стенга хьо?
Дахаран марзонаш,
Кхоамза аш стенна Ӏенайо?

Суй баъгна, дӀадайна,
Кхин а шо дуъйжи сан дахаре.
Бешеран оьмар ло –
Хиндоцург, аса-м ца бахарий.
Новкъа ду диканийн
ЦӀе марса ца яъллехъ, даъгна шо, –
Ишттачо дагна, шен,
Балхамна йиш йоцу, бала ло...

Йиш хилча, барт боккхуш,
Дуъне а канашкахъ хъаьстина,
Цо къуьйлу сатедан,
Машаран некъ-гечо даьстина,
Заманан багара,
Кхин цунна вас ца ян дош доккхуш,
Со реза хир вара
Кийрара тӀаьххъара садаккха.

Йоѣдучу заманан
Йозанаш лехъадо ойланом...
Хан кхаѣчча, самукъне
Шен заѣарш юѣтур ю къоналло.
Гиччош тѣхъ йис санна,
Шарлур бу, лепар бу къоѣжа чо,
Дог хъоѣстуш я делош,
Юха а догѣур ду керла шо.

* * *

Тебеѣча, бохам лов,
Бѣаьргийн хиш лечкѣош,
Дог Іалац хѣулбина
Аз доцу мохъ.
ДегІан Іад дулало,
Когашка сеттош,
Даш хилла, тѣтаѣІча,
Гуш боцу мохъ.
Лааме ца хѣоьжу
Кѣинхетам боцург.
Пенашкахъ ца гинарг
Кхийдадо цо.
Ца девлла, тѣоьцу
Вай чомехъ доцург.
Диканна таьххѣ бен
Ца догІу вуон...

КІАНТ КХУЪУ

Хъацаран чопашлахъ,
Дахарехъ гулдинарг эчна,
Вай денош дагардеш,
Берг тесна дІайоьду зама.
Сийначу синтарах,
МаргІалан буьйда дегІ хецна,
КІант кхуъу, хаддаза
Декадеш, мерза дош – «Мама».

БІаьргаш бу самукъне,
Коканийн бос хьерчаш, Іаьржа.
Бад санна, техкина,
Буьйда дегІ долало тайна.
Лаьттах ког тийсалуш,
Хъаьддачохъ, хазалла харжа,
Берана дуьххьара
Стиглара маьлхан сурт дайна.

Шен нанна уллора,
«Дидиш, и схьадахъа», – бохуш,
Даржийна, цо стигла
Кхийдадо кегийра куьйгаш.
Малхо шен забаршца,
ЗІаьнарех нур-хьесий дохуш,
Беран юьхъ елайо,

Геннара барт баккха кхийдаш.
Кхузахь дІаболалой,
КІентан некъ дахаре боьду.
Кхане ю шен хьаша
ТІеэца сатесна, хьобжуш.
Дуьненан хазалла
Цец кхетта, бІаьргашца тоьдуш,
Денлучу хьекьало
Хаддаза сирла бос хоьржу.

Стигланийн аренаш,
Ца кхачош, дІауьду гена.
Лабтта тІехь эзарнаш
Некьаш ду коган урх хеца.
НеІ тоьхна, меттара
ГІаттийна, хан йоцчу хенахь,
(Сих ма ло), кханено
Вуьгур ву хьох догІург эца...

АРАХЬ ГУЪЙРЕ ЙОЪЛХУ

Баърхиш ледош, арахь гуъйре йоълху,
Шийла гайгIа деган кеда Iуъйдуш.
Вовшех хьерчаш, мокха мархаш хьолху,
Стиглахь лечкъош маълхан можа нуьйда.

* * *

Буйсано ийзайо шен Iаържа аса,
Лаъмнашкахь тийналла меттах ца хьов.
Стигланийн паналлехь цхьа седа, маса
ДIабодий, цIеххьана бодашкахь бов.

ДIо стиглан некхах шен дато берг туьйсуш,
Некъ эцна, беттаса регIах тили.
Ойлан лачкъийна, хIай сирла буйса,
Мах боцу хьан Iалам дагчу дилли!

ДІАБАХА ХЪЕШИЙ

Блаьстено кхайкхина,
Генара далийна,
Маршалла хаьттина соьга,
Бертахь ши чеглардиг,
Іаьржа мас къагийна,
ХьошалгІа доьссира тхобга.

Гона тІе лахделла,
Дуьхь-дуьхьал дирзина,
Шиь дехха цхьаь дуьйцуш Іийра...
Церан мотт хазбелла,
Ца девзарг марзделла,
Со цаьрца садокьуш тийра.

Чемхалгах буьйцина,
Кора кІел латийна,
Сихбина, бен бира цара.
Шиь паргІатделира,
Шайн бенахь сатийна –
Суна и дерриге тара.

Дас-нанас дола деш,
Кхиййна, Іамийна,
КІорнеш а гІевттира тІома.
Кертара сийна беш

Рицъано Іанийна,
Поуллера хъешашна чомах.

Ахкенах хийцина,
Гуыйрено балийна,
Синпаттам кховдийра соьга:
Сан корах шабаршца,
Шайн маттахъ дийцинарш
Джабах, хІинца бац тхоьгахъ.

Буыйцина бен буьтуш,
Шелонах къаьхкина,
Олхазарш дІадаха гена.
Со теша, бІаьстенца
ХьомалгІа даьхкина,
Дувьсур ду шайш бинчу бена...

БІАЬСТЕНАН ІУЬІРЕ

Дашо зІаьнарш хьежош,
Лома тІера гІотту малх.
БІаьргийн хІазарш делахьежош,
Ловза йолу дегІан чарх.

«Іуьіре декьал йойла», – бохуш,
Хьоза дека дитта тІехь.
Доблу Іалам меттахдохуш,
Цо хозуьіту эшарехь.

Баца юккьехь зезаг гІотту,
Шола тІамарш ясталой.
Цо Іуьірене хьал-де хотту,
Маршаллица хьасталой.

Иштта кхочий, хелха юьйлуш,
Юьртахь Іуьіре йолало.
Шовда санна, дагах дуьйлуш,
Собга илли кхоллало.

СУЙРЕНАН АБЗНАШ

Ялсаманин
Зевнаш хьобрсуш,
Суьйре тӀома ели.
Нуьрах дешна,
Дуьне хьорцуш,
Даго илли эли!

Детех Iена
Шовда делош,
Безам серлабели.
Вовшийн марзо
Суйнех летош,
Ши дог новкъадели!..

Малхо, регIал
Техьа лестащ,
«Жолам суьйре!» - эли.
Цупна гонах
Анайистащ
Цечу цIастах лели!

ІАЪНАН СУЪЙРЕ

Мох локхуш, хІаваэ даьлла,
Шийла дарц сагатдеш цІийза.
Ижуна бІаьрг серлабаьлла,
Хьун-тогІехь меца борз хьийза.

Букъ беа ламанийн аьрцнаш
КІайн бамбийн заащлахь ийна.
Ирзера кьанделла нежнаш
Месалчу куйнаш кІел тийна.

Боьрне чохь, некъан пурх лаьцна
Алх хорхах букъ тоьхна Іуьллу.
Салазахь, шен мукъам эцна,
Цхьаь-м го алаша локьллуш.

Шакарца карзахе буйлуш,
Мох лерехь цІогІане цІийза.
Шелано хьарчийна, кьуйлуш,
Де дегош, суьйренга тийжа.

НОВКЪА ВОЛУШ

Буйса ю, беттасин буйса.
Са муьйлу сингаттамо.
Ойланаш кханенах туьйсуш,
Наб кхета ца вуьту цо.

Цхва седа, сийна бӀаьрг телош,
Серлонах Ийдалуш Ia.
Хьаьрсачу гуьйренах хьегош,
Меллаша тӀегӀерта Ia.

Ког бетташ некъан дин лаьтта,
Къайленаш хьуьйина шен:
— Ас мичахь хьошур ду латта,
Мичахь бер кхолламо бен?

Сан кхане ца соьцу генахь,
Дог къуьйлуш, тӀегӀерта и.
Цо тховса, хан йоцчу хенахь
Ойланийн йийсар сох вин.

Гуьйранна со новкъа волу,
Гулдина сайн некъан хьал.
Кехаташ, йозанан къолам —
Ас вовшахбиттина пал.

Дагах чекх ладоьгӀуш, хьаььна,
Буйсано тийналла ло.

Сайн уйраш, марзонаш, кхаънаш —
Ца дицдан, ас дагца хьо...

ДАГАЛЕЦАМАШ

Мичахь севцца сан бераллин денош,
Хуьнда вिति шайга тийса са?
Пенаш санна, дуьхьал хуьтту, хьегош,
Сан марзонаш, шайн-шайн шерашца...

Доттаг'ий а кегий, х'етахьлера,
Уьдуш, ловзуш сайца цхьаьна го.
Ажкан хишца хьийза Южкан хьера,
Тулгах вота етта к'ар-к'аро.

«Берд т'етекхна, айма сечна.
Дуьло бераш, цига лийча г'ой?»
Сан доттаг'ий, боккха кхаь т'еэцна,
Айма йолчу уьду, тоба йой.

Деташ хьобстуш, сирла деладелла,
Лашамо шен совг'ат кхийдадо.
Саррашц баьгна, малх д'о реглах боьлла,
Суьйре съча, ц'ехьа доьрзу тхо.

«Нимансиз, хьо стенгахь лела? – бохуш,
Панас хьедо ч'ире доцу дов.
Стипан генахь беттан серло йогуш,
Туьйранашна-м екхна буьйса тов.

Дашо денош, мичахь шу д'атийна,
Хуьнда вिति шайга тийса са?

Дуьхьал хуьтту, марзо шайх хьагийна,
Берийн гIенаш шайн-шайн шерашца.

БІАЪСТЕНАН МУКЪАМАШ

Дуьнѣ мел ду,
Блаьрго лоцу
Шера, шуьйра аре,
Блаьстено, и
Кечьеш, дуцу
Беџан сийна дари.

Нускал санна,
Зазах ийна,
Зезаг делацьежа.
Сирла басарш
Дагах ийна,
ХІутгу цаьрга хьежа.

Дато цинцаш
Гонах хьобрсуш,
Шовда, керчаш, Іена,
Блаьстенах шен
Эшарш хьорцуш,
Кхача хІордан гене.

Стиглан корехь
Малхо, лепаш,
Іалам, делош, хьобсту.
Олхазарша,

Лерехъ декаш,
Тіома хІаваъ цоъсту.

ДегІ а кхийда
Пелла дала,
Къона ойла гІуьттуш,
Я, бохъ боьгІна,
Хелхадала,
Кога буьхъар хІуьттуш.

АБХКЕНАН БУЙСА

Абхкено ялийна цхъа мерза буйса
Тхьиса кху дубьненан хьошалгIахь сецна.
Седарчий нур керчош, лаьтта тIе хьуйсу,
Битто неканца можа тIам хецна.

Буйсеннах язделла Iаламан йоза,
Ойланаш, цецьевлла, и деша гIерта...
ДIо басах тевжина юрт еха гIоза,
Кху лаьттан седарчий - хIораннан кертахь.

ХIаьно маьхьарийн аз кхоьхьу цIенна.
Пондар шен вотанца эшаре баьлла -
Я пускал доьссина ков-керта цхьаннан,
Я кхин цхъа самалха цу керта даьлла...

Титанца гIов гIаттош, топ хезий йолуш,
ЮкI-кара бердан хьех жIаьлин «гIалх» кхета.
Абхкенан гIа-бецан цецех чекхдубуйлуш,
ХIаьно ховха куьг кхерстадо чета.

Седарчех язьелла стигланаш сецош,
Лаьмнаш Iа баххьашца цаьрга дIагIерташ.
Питтану буйсано шена чохь лийчош,
Ойланаш, Iехайой, ялайо берта.

ТІАБХХЪАРА БУЪЙСА

Сагатдеш, дІайоьду
Декабран тІаьххъара буъйса,
Сиркхоно даздина,
Цхъажимма дегІ могуш дац.
Ойланаш, гулъелла,
Діадаьлла шо кегош, хъуьйсу,
Уьш тховса, дош аьлла,
Шайниг ца хъахийча Іац.

Шена чохъ мел лелларг
Яьгначу марзонца оьхъуш,
Деладо, делхадо
Даьгначу шаро сан дог.
Тховса цо тІаьххъара
Керлачех некъ-гечо хьоьхуш,
Керлачу шаре ас
Юха а кховдабо ког.

Атта дац дІатаса,
Хан йоккхуш, чохъ ваьхна пенаш –
Сан некъан хІусам, ас
Дийнна шо даьккхинарг чохъ,
Цкъа мацца, генара,
Цунна сайн сингаттам Іенош,
Аз гІиттош, айвелла,
Ас цуьнга тухур бу мохъ.

Хазделла, кьонделла,
Тховса со шегга д'авоьхуш,
Керла шо т'екхийда,
Самукъне шен б'аьцаш еш.
Витахъа ойлаян..
Гой хьуна, г'айг'анехъ оьхьуш,
Даханчу шаро шен
Т'аьххъара суй багабеш?

БЕЗАМАХ ЛАЉЦНА

ХЪАН ХАЗАЛЛЕХ АС ХІУН ДОРА

Хъан хазаллех ас хІун дора?

Цо, са лoций, Іадавора.

Деган серло хилла товш,

Нуьре богу бос ца бовш.

Хъан хазаллех ас хІун дора?

Цо, дарц хьокхий, гІоравора...

Деган бІаьсте, йовхо луш,

Гіина суна елалуш.

Хъан хазаллех ас хІун дора?

Цо, суй тухий, вагавора,

Четахь ловзуш, мела мох

Аьхна хьирчинера сох.

Хъан хазаллех ас хІун дора?

Суна цо хІун гІоле йора?

И ахь хъайна йиталахь,

Со декъахь ма виталахь...

ЙИНЧУ ДЕНЦА

Доггах барт баьккхина,
Шо хьалха санна,
Са декхош, тлекхечи
Хьо йина де.
Хьуна ца делларг, сан
Хлун дара? Хьанна?
Хьан дагна там бан ас
Хлун совглат де?
Сан хьуна цле тоьхна,
Базарахь эцна
Деши дац, жовхлар дац
Дозалла дан.
Деган бух аьхкина,
Ас хьуна лехна,
Дуьненан мах болу
Совглат ду сан:
Ду иза стигларчу
Седанал сирла,
Хьан цларца дагийнарг
Кийрахь шен нур.
Сан некъан кхолламехь
Хьан йийсар хилла,
Безам бу ас хьуна
Совглат деш лург.

БЕЗАМАХ ЛАБЦНА

ХІумма а ца оыпу,
Доттахъа цхъа стака чай.
Хъан біаьргийн йогучу
Алунах буьзна сан кийра.
КІадвелла, гІелвелла,
ХІоьтина – со-м адам дай!
Хъан деган гечоне
Ас дукха некъаш идийна.

Бітахъа текхамаш –
КІур баращ, хІу дараш шайн.
Со ма ца веана
Хъоьгара хІумма а деха.
Вохийна, хъовзий ахъ,
Бехк боцу безаман лай.
Собарде, ков цІовзош,
Букъ тоьхна, туьлур ву кеха.

Собарде, кхуьур ду,
«ТІох» - дохуш, дІахедо вай
Безаман иллешца
Вайн дегнаш декийна мерзаш.
Со-м хІинцца дІавоьду,
Доттахъа цхъа стака чай.
Кхуьур ю даздан хьо,
Безамал... хъайн дешнийн терза.

ЦХЪАНА ЙОІЕ

Юха а гин суна тахана,
ХІинца-м ас ца лоьххушехъа,
Безамах хъан сардам бахана,
Со цунна бехке ма вехъа.

Цул тІаьхъа, шерийн зов текхий ас,
Заманан кІажаш а хьобшуш,
Са кІамдеш, тийсало дагах вас,
Ширделла йозанаш доьшуш...

Хьо гаре сатуьйсусш, хІетахъ со
Лийлира, гІад-амал дайна.
Тийшира, моьгтира, ваьлча хьох,
Дуьне тІекхетар ду сайна.

Хъан безам шалхонца лечкъина,
Буйсанан бодашлахъ байра.
Ког тесна, ямартло Іаьткъина,
Ас, кийрахъ вагталуш, лайра.

ХІетте а, хьагІ яшош, гечдина,
Со хьуна кьинтІера ваьлла.
Кхолламо, цІе тоьхна, кечдинарг,
Лар такхош, сиз хьаькхна даьлла...

* * *

Ца хиндерг тешийна,
Хьо гена кхийда.
Собарна кIордийна
Хьо дагчу Ийда.
Къаставе,
Караве
Дуьненан эла.
Валийта,
Со вита
Ма-луьу лела...

* * *

Безамо, сох лаба кечдинарг,
Шена йог'ург яьккхина даьлла.
Билхинчу безамна гечдина,
Со цунна кьинт'ера ваьлла.
Кьоналла ловзийна-м х'ун дора,
Шен декхар цунна ца текхча?
Дуьненахь цо синтем ца лора,
Лерехь шен зурма ца лекхча.
Тийналлин мимбарехь сагатдеш,
Со зовкхан чам кхетта йийна.
Ойлано, ца йиц'ян нигат деш,
Дуьненахь мел вежа дийна,
Реза ву баьллачу кхожана –
Ца доху кхолламе бехкаш.
Даг т'ера богу суй божаза,
Безам, шен клеж тесна, кхехка.
Безамо, сох лаба кечдинарг,
Сох йог'ург яьккхина даьлла.
Билхинчу бехкана гечдина,
Сан х'инца сапар'ат даьлла...

* * *

Дуьххъара сайн кийра
Сийна цѣ летта,
Безаман къайленаш
Йовза со Іемаш,
Даго, хьо массарел
Хьомсара хетта,
Хьоьбгахьа кховдийра
Шен шуьйра тІемаш.

БІаьстенан зазашлахь
Сан дуьне делаш,
Суьйренаш йогура,
Маьлхан бІаьрг теІош.
Дегочу йозанца
МогІаршка Іенош,
Со Іийра, иллеппна
Хьан хьаьркаш лехьош.

Стиглара хьох догу
Седарчий хоьржуш,
Со лелла наб яйна,
Буйсанаш тайна.
Тийналлин холбатахь
АгІонаш хоьрцуш,
Ас дагахь Іамийна
Безаман жайнаш..

* * *

Юха а, саттийна,
Кагди хъан
Дашо сан дош.
Юха а, озийна,
Хадий ахь
Дог дулу мерз.
Іадийча санна, со
Цецваьлла,
Лаьтта вегош,
Ма-хуьллу лан глерташ,
Лаг озош,
Ахь тоьхна герз.
ДегІана чекхдаьлла,
Дагах шен
Чов юьйгІи цо.
ХІун даьлла дагера,
Оццул ахь
ХолчахІотто?

* * *

Хьох Iехавелла,
Безам дIабелла,
Со, даладелла
Мобттина, лелла.

Хьо малик хеташ,
Ца хилла кхеташ,
Дог хьуна делла,
Со вала велла.

Хьох бала хилла,
Хьекъалах тилла,
Хьан шалхо мелла,
Со вала велла.

Кхин ойла йоцу,
Дешан мах боцу,
Хьо яла елла...
Со вала велла!..

Хьо дагчохь елла
Ца аладелла,
Со вала велла.
Со вала велла.

БЕЗАМАН ДАКЪА

Мархашка малх битар доьхуш,
Хьан елар малха чохь лобхуш,
Лаьмнашкахь некъ толлуш, хийла
Мийлира шовданах шийла.

Хьан Ёаьргийн ши жовхIар Ёаьржа
Кегийчу тIулгашлахь харжа,
Шовданан куьзгана хьобжуш,
Ваьллира, тIулгийн лар йобшуш.

Бан беза некъ хиларх беа,
Хьо йоцург яцара леха.
Хьан безам ас дагца хьора,
Цо дегIехь ницкъ гIиттабора.

Лам кхачош, дегI-голаш яьжна,
Ницкъ эшна, со висча вьожна,
Хьан амат: «ТIекхача», - аьлла,
Хьобтира, сан орцах даьлла.

Я дешан чов-чордо хилла,
Я кхоллам хьекъалах тилла,
Вайн безам бисира хьега,
Ницкъ боцуш серлонца кьега.

Самукъне кьоналла зийна,
Хинца и дагца дIатийна.
Цо наггахь, шийла «хIупп» олий,
Суй кхарстош, цIе марсайолу...

ДЕКЪАЛБО ХЪАН БЕЗАМ

Кху дуьненахь, диэха орца доцуш,
Ахь безамах вага вити со.
Садеттарца церга балда лъоцуш,
Хьоьга кхаьчна безам декъалбо.

Вониг хьехац даго хьуна ала,
Тпех хиларна хир и езар хьо.
Ницкъ белир-кха некъ хъан ирсах кхала,
Ас хъан безам дагца декъалбо.

Хьоьга кхийдаш, кхаьбна безам буйцуш,
Аз а хьуна хазор дац даго,
Ша да мел дерг хъан дарбанах хуьйцуш,
Даим хьоьга кхойкхуш леллачо.

Декъалдо ас, маьлхан бӀаьра хьоьжуш,
Хьуна ирсах доьлу керла де.
Садеттарца церга балда лъоцуш,
Аса-м ловр ю кийра морцу цӀе.

* * *

Юха а хьоьгахъа
Ойланаш кхийда –
Безаман ца яйна лар.
Даго цѣ тиллина,
Сан ирсан седа,
Ас лосьху хъан серло гар.
Ас лосьху хъан зевне
Аз лосьху елар,
Ахъ суна хаздина де,
Хъан бѣаьргийн алунах
Сайн дагчу яьлла,
Йовн йоцу безаман цѣ.
Ас лосьху хъан деган
Кхерчара йовхо,
Цо дагехъ гѣаттийна йиш,
Безаман шабаршца
Куьзганах лепаш,
Шовдано идийна хиш.
И мерза суьйренаш,
Баьццара бѣаьсте –
Сан денош мичахъ дѣадай?
Уьш мичахъ гулделла,
Мичахъ уьш къаьсти,
Хъулийна хазалла шайн?

* * *

Кийрара боданах гІуьттуш,
Гулъелла дахкаран къахъ,
Дитт хъаькхна, дош-шаьлта Іуттуш,
Бехк боцу дог лазий ахъ...

Дуьтур вай. Аьлларг ду аьлла –
Дог огуш язделла дош.
И хІинца безамал тоьлла,
Гин суна ша динарг товш.

Ца оьшу, дохко ма яла,
Бехкениг сихалла еш.
Ахъ суна йоьгІнехъ а гІала,
Гин суна вайн безам леш...

* * *

Байттамал! Б!аьргашна
Ган йиш ю шарахь я баттахь,
Тоуйт!у к!айллаха
Х!о еза дог хилар меттахь.

Сан бак!о кхачош ду
Х!о хилар кхечуьнан долахь...
Нахалахь ца кхайкхарх,
И!х!а нагтахь сан безам голахь.

ТИЙНА, ДУЪНЕ ДОЛАДАЪЛЛА...

Лерг диллина, тийналлица соьцуш,
Буьхьар кхийдаш, беттан кӀажарш лобцуш,
Со безамна коре воӀавелла,
Зовкхан марахь Иийна, даладелла.

Нуьрех Іаьнна, стиглан тхевнах кхетта,
Чиркхаш санна, седа-жовхӀарш летта,
БӀаьстенан зов илийн мерзах туьйсуш,
Ойла Иийна деган хелхар луьйсуш.

КӀорех тера Іаьржа бӀаьргаш мелла,
ДегӀ ца лоцуш, кийра бехна лелла.
Дагахь доцчу ирсан токхо кхаьчна,
Со безамна тешам белла ваьцна.

Деман дарц деш, гӀайгӀа-бала аьхьна,
ХӀуьрлаӀано шеца пана ваьхьна,
Буьйса ларьеш, сахуьланга ваьлла,
Иийна доккха дуьне доладаьлла...

САН ХІУН ДАРА

Сан сагатдан я дог хьеста кхоьллинарг,
Са дагийна хьегла сардам боьллинарг,
Стенна бехке, стенна хатле хилла со,
Ялхо вина гора хитто безамо?..

Генан кхоьлах сан марзоне хьийзинарг,
Гийла йогу баьргийн серло ийзинарг,
Мичахь, суна ахь хІун жайна даьккхина,
Синтем лоргуш, ойла карзахьяьккхина?..

Сан кхолламан баьрче кхаьчна, гиттинарг,
Лар теллина, ас дуьнене хиттинарг,
Хьан баьргаша нуьре серло латийна,
Со даваьхьи, шайна тлаьххе вадийна.

Синтем боцчу сан буьйсанех длаийнарг,
Бехке йоцчу чІирах Іаьбна, сатийнарг,
Хьан безаман цІеран кхерчахь датталуш,
Хезий хьуна, деган пекъар етталуш?..

ЦА ТАЙНА БЕЗАМ

Ас, кийра ца тарлуш,
Хъан безам мелча,
Моьттура, тешамо
Дуй биъна сайна.
Хъан Ёаьргийн алуно
Вагийна лелча,
Моьттура, хъан марзо
Безамца тайна.

Моьттура, йист йоцу
Дуьненан аре
Безаман т!ам лийса
Сайн дола яьлла.
Шен акха ч!ир эца
Безам ма ларий,
Ас вогуш, къийлинчу
Буйнара баьлла...

Хъан когийн лар лосьхуш,
Лардина некъаш,
Ц!еххъана т!екхъача,
Мел жирга хета.
Вайпинга ладег!на
Акхатаргаш, текъаш,
Безаман тезетахь
Гайг!ане леста.

Лерехъ шок лекхначу
Буйсанах тешна,
Хъан хъежар сан кийра
Дуйжира аьрха:
Ловзаран хъеречу
Куйланехъ вешна,
Сан бӀаьргийн серлонах
Хъаьрчина марха.

ХӀун оьшу, со бехкан
Леткъамех Іена?
Нислуш ду: хилла и
Ца тайна безам.
Моьгтура, хъан марзо
Безамца тайна.
Замано ядийна,
Кхачаярх гена,
Хъан цкъа а ма бойла
Безамех тешам...

* * *

Хан яьлла, дуккха хан яьлла,
Безамо вайн дегнаш хьистина.
Замано «хIпп» аьлла, мох баьлла,
Шераша кьоналла листина.
ХIетте а, цIеххьана тIекхаьчча,
Вовшашка марзонца хьуьйсу вай,
Къастаро ийзадарх ца хаьдда,
Безамо дегнаш тIе доьзна тай...

* * *

Хъан хазалла серлаялла,
Деган тIамарх хъарчина,
Берахъ дуьйна, хъуна - аьлла,
Безам бу сан хъаржина.

Со сийсара стиглан арахъ,
Седа хьобстущ, леррина,
Наб, ца кхеташ, хъуна лара,
Байташ лобхуш ваьлтира.

Хъан марзонан къурло лешна,
Сан са лийчош лаьттира.
Шалхо йоцчу ирсах тешна,
Деган тIемаш гIевттира.

Сан набаран гIенаш гIиттош,
Хьо сан баьрче хIиттира.
Ас, тийналлехъ дуьхьал хIиттош,
Хьо ойланехъ литтира.

Суьйренаша, безам буйцуш,
Лергах мехий дехира.
Даго къайлах, хьобга кхуьйсуш:
«Дукхаеза,» - бехира.

* * *

Бетгаса теш лощуш,
Аьхкенаан арахь,
Вай хийла буйсанан
Тийналла хьешна.
Кйайн шурип мархашлахь
Бетгаса Iapa,
Делаха вай йинчу
ЧагIонех тешна.
Доладан дай боцуш,
Меженаш тедда,
Къарбелла, вай эрна
Кхардийна дуйнаш.
Буйсанан стигланах
БТаьрхишца ледда,
Сагатдеш Iийдало
Седарчийн суйнаш. . .

* * *

Цкѣацкѣа суна хѣан бѣаьргаш чохъ
Стиглан ареш екха.
Цкѣацкѣа, бѣаьргийн хѣазарш цоѣстуш,
Ткѣсан суйнаш догу.
Цкѣацкѣа, цѣран кораш кхолош,
Мархийн тача текха,
Жовхѣарш санна, керчаш, суна
Бѣаьрхиш даг тѣе оыгу.

ДАВИСА

Дависа, кьуоналла,
Кхин цкъа ахь совгIат деш,
Дуьненах воккхавер кьийла!
Чам кхетта бевзинчу
Безаман кьурдаш беш,
Марзонах Iабо сайн кийра.

Эхьхетар лачкъийна,
Деган зов Iанийна,
Мохь тоьхна: «Хьо еза!» - ала,
Сийна суй лалийна,
Безамо вагийна,
Буйсанан тийналле вала.

Дависа! Кхин цкъа а
КIадвалар ца девзаш,
Езначун некъан лар талла.
Ца гуш де дIадаьлча,
Сахьийзаш, сагатлуш,
Ойланийн йийсарехь валла.

Зезаго юьйцина
БIаьстенан хазалла
Сайн дола йирзина мотта?
Хийла ахь Iехаво,
Дависа, кьоналла,
Кхин цкъа а хьан баьрчче хIотта!

НОХЧИЙН ЙОІЕ

Іад санна, дуьйлина
Марґала дуткѡа дегІ,
Хѡ йогІу, дайдина
Пургезан болар.
Бѡьрг тилош, маьлхан нур
Даьржина хѡуна тѣхь,
Малхана лиьна те
Яккха шен дола?
Зезагал хазьелла,
Нохчочун тешамехь,
Хѡ кхиьна хьекъалах,
Гиллакхах юьзна.
Догцѣнчу хьежарехь,
Хьан деган эшарехь,
Вацара хѡьгара
Шога дош хезнарг.
Дозаллех ларйина,
Амалех марзйина,
Бѡьстенах тарйина,
ЛадобгІу хѡьга.
Бѡьргкхеттарг хьегавеш,
Йовхонах вагавеш,
Нуьре бос багавеш,
Хьан беснеш йогу.
Дог эцна елалуш,

Генашка Ийдалуш,
Кенташа, Іехалуш,
Хьан безам муьйлу.
Ойлано ийзавеш,
Саготте хьийзавеш,
Сатийсам кьийзабеш,
Хьо дагчу кьуьйлу.
Дахаро ирс хьехна,
Безамо некъ лехна,
Нус хилла юссур ю
Хьо цхьанна-м керта.
Дуьненах йоккхаш,
Добзалах хІоттаеш,
Кьонахчун хІусамехъ
Ехийла бертахъ.

БЕЗАМАН СЕРЛО

Йо! гича генара,
Сан безам кьєга,
Ієхалой, дог ловзадолу.
Вистхилла валале,
Ойлано соьга:
«Хьо цуьнца ца воґу», - олу.
Къера ву, кьоьжалла
Ца йоґу цуьнца.
Жималла тІехтилла йоьду.
Діаихна сан шєраш
Дагардеш, хІинца
Дуксха а терахъаш тоьду.
Дєлахъ а, сан деган
Нур хилла богуш,
Бєзамо серло ло гІийла.
Блаьстенан бєшара
Зєзагаш дохуш,
Лєллєра, со воцург, хийла...

АХЪ «ВЕЗА» ЭЛИРА

Хазаллех йобттина,
Малхаца глабтина,
Хьо суна евзира.
Безамах левзира.
Блаьргийн суй кхийтира,
Хьо дагчу кхийдира,
Са тлома делира,
Дагчу це елира.
Суьйренаш егира,
Седарчий кьегира.
Хьо цларах хьехийна,
Ойлане лехийра.
Сийна блаьрг хьегабеш,
Нур-седа легабеш,
Наб яйна лийлира.
Хьан марзо мийлира.
Кийра ов дийгина,
Хьо Деле йийхира.
Хьан кьилба гиттина,
Суждане хиттира.
Ца лалун ницкъ бина,
Сан хьегнарг дицдина,
Ахъ «веза» элира.
Сапарлат делира.

ПОЭМАШ

ШИНА ТОБАНАН МОНОЛОГАШ

Аьрру агІор кІорга берд.
Бердах вахнарг – велла.
Некъ бу аьгту агІор берг.
Новкъа вахнарг – лелла.

* * *

Вовшашна церг йобгІна,
Біостане мостагІий хилла,
Дуьненахъ ца тарлуш,
Ши тоба дуьх-дуьхьал хІуьтту:
Цхьаь гІерта дахаран
Хьаьркашна дашо варкъ дилла,
Ткъа важа дуьне а,
Даржийна, кога кІел дилла.
Церан шайн амалш ю,
Некъаш ду дахаран, Іеран.
Дов доцург, вовшашца
Кхин гІиллакх ца догІу церан.
Накъостий бан гІерташ,
Даима вай цара къуьйсу.
Шайн вирде вирзинарг
Декъалво я бердах туьйсу:

С о н т а л л а:

Со йоцург, шай дала,
Мах боцу цюьлгаш.
Сан тайпа ца лелла
Бларлагех дешаш.
Адамаш, ма-ярра,
Гювгане тюьлгаш.
Блангара маьлхан бяьрг
Суна ма кьежа.
Дайовла зезагаш –
Кьарзараш лаеттан,
Муьстачу хьожаца
Бехдинарш латта.
Олхазарш, йиш хаьлла,
Шайн шакарш локхуш,
Кюрдийна сан лерехь
Цюганех юьхуш.
Седарчий – ма-дарра
Моьлкъанийн бяьргаш,
Аш хун до, акхачу
Стиглара кьерзаш?
Эрна дац, пха санна,
Сан кура сеттар.
Исс вина варжор ву
Сайн дагах кхеттарг...

О ъ з д а н г а л л а :

Ас товшдерг къобалдо,
Лору и сийлахъ.
Цо логан шад лоцу
ЖовхIаран механ.
Оъзда дерг — товшдерг ду
Дахаран кийрахъ,
Марзонан чам бина,
Пиллакхехъ дехаш.
Царах вайн дахаран
Хазалла кхулла,
Цара дош мел доцург,
Кога кIел дуьллу.
Замано царна шен
Дашо хIур буьллу,
Тпехйолуш, туй тосий,
НеIалт ца кхулла.
Уьш кхиъна, дехачу
ХIусамехъ, кертахъ,
Марзонийн уьйраша
Хан йоккху бертахъ.

Тешнабехк:

Сох тешна ваблла цхъаъ,
Тешийта шена.
Къайллаха цунна сайн
Кхиэл ю ас лехнарг:
Иин-кIорге кхевдинчу
Мокхазан бердах
И кхосса хьожур со,
ТIаьхъашха тоьхна.
Цо хъанал гулдинарг
Дуьтур ду сайна.
Вахьийта Iожалле,
Валийта шена.
Тоьар ду, дуьнено
Ловзавар тайна.
Вахийта хьошалгIа
ВорхIе а дена.
Маьхъаран орцанца
Елхийта шена,
Iенийта бIаьргех хиш
Къеначу ненан.

Вош а л л а:

Мила ву гло оышург?
Вистхила соьга.
Куьг ду сан тешаме,
Длакховдо хьоьга.
Вуьтур вац дIатесна,
Шелвала дорцехь
Я цIаре ваттийта
Маьхьаран орцехь.
Хьан бах, хьо цхьалха ву,
Йиш-ваша доцуш,
ДIататта атта ву,
Горто тIам боцуш.
Де дагIахь гатвелла,
Вошалла эшна,
Вуьтур вац харцонан
Хьацарлахь вешна.
Ямартло, тешнабехк,
Шун Iаьржа ойла,
Балийна са дукьадеш,
Шун цийнах глойла.

К ъ и з а л л а:

Къинхетам – сан эмгар.
Мила ву лобхург?
Ас иза лачкъийна,
Сайн четахъ къубйлу.
Къизалле шарилат
Гинерий доьхуш?
Иштгачух сан дуьне
КІаждагна доьлу.
Да воцуш хийла бер
Дуьтур ду байлахъ,
Къеллина къарвина,
Хъийзор ву хийла.
Блаьстено, бай сенбеш,
Хазйинчу арахъ
Ас дорцан оханап
Хъийзор ду, шийла.
Дукха ду сан дегІан
ГІоране кхочурш,
Хийла са, хийла дегІ
Къа-бале лоцурш!..

К ъ и н х е т а м:

Къизалла хъеша ницкъ
Ца хилча сайгахъ,
ХIун дора эрна са
Текхийна лаьтгахъ.
Цо, кхоам ца хетац,
Датеснарг байлахъ,
Сан баьрчехъ токххилла
Ирс муьйлуш лаьтта.
Цо мох-дарц хьийзочу
Сийначу арахъ
Ас маьлхан хIу тесна
Дендина Iалам.
Кадаьлла, катоьхна
Цо цкъа велхийнарг,
Уьтгаза ца велхош,
Витинехъ, алал.
Цо дара хьийзийнарш
Сан ницкъах тешна.
Ас дуьне ца хъешна
Къизаллел эшна.

С у т а р а л л а:

Со да ерг кїеззиг ду.
И доцург, дуй сан?
Хїоккхахь дерг, дїогахь дерг
Дезар ду сайна.
Бетгаса, малх а, сан
Седарчий тховса,
Лаххьийна, гали чохь
Дохур ду кьайла,
Стигалан йист йоцу
Аренаш сийна,
Нох тесна, охур ю,
Ерзор ю дола.
Дїо лаьмнийн кханчанаш
Гулдина сайна,
Іаьршашка кховдор бу
Бохь ойу хола.
Хьожур ву, дїахилош,
Бешан зил шорбан,
Стамйина дїахїотто
Сайн хьолан шорто.

К о ъ м а ъ р ш а л л а :

Чуверзал, пурба дац.
Ма гІол, гІехвалий:
Чомехъ бу тахана
Кечбина кхача.
Вар-кхэ деанарг
Цхьа дешин гали,
Когашка ял яйта,
Схьаял ши мача.
Ша-шена кхаьллинарг
Дагах ца кхета,
Вовшашца байй вай
Сан хьанал кхача.
ХІун деза, алахьа,
Со да ерг хьайна?
Ас делларг, сан ма ду,
Даций и-м дайна.
Діаэца стигланаш,
Латтанаш эца,
Ма-луъу, дегІана
Маьрша тІам хеца.
Ддало ас хьуна
Сирла хиш, хьун-тогІеш,
Зезагаш - хьуна.

* * *

Иштта, и ши тоба,
Азаллин геналла эцна,
Ца кърлуш схъайогъу,
Вовшеха туьйсуйтуш кескаш.
Лерехъ цхъаъ дуьйцучу
Шеконо, ойланех туьйсуш,
Сан деган боги чу
Лестабеш, сингаттам кхуьйсу:

Хун хир ду, бакъонан
Хир хаьдда, кхачийна гора,
Де тоьлла, харцоно
И шена хютийча гора,
Цхъа Дала длаэцарг,
Бакъонан буйнара ваьлла,
Дуьненна ца кърлуш,
Зуламийн лууре ваьлча?..

ГЕНАРА АЪЗНАШ

Доьналло хлумма а йоцурш йо
Кхолламан кхийсарех

Демокрит

П о э м а

Бешерийн Іаьнарша
Зарзыйна агІонаш хоьрцуш,
Кегадо, луьсту вай
Геналлин баьрчера жайнаш.
ТегІанийн лакхешкахь
ХІоранна шен маьІна хоьржуш,
Йозанийн лар тиларх,
Къестадо Іаьржанаш, кІайнаш...

Замано букъ баьжна,
Дожийна, шерийн до Іенарх,
Доьналлин дуьзна хьаьрк
Ца дуьсу, доь доцуш, дайна.
Бешерийн кийрара,
Текхийдарх ца хета къена,
Цо даздой, схьадоьллу
Халкъалахь, мах боцу жайна...

Доьналла ца дуьсу
Заманан чонашлахь Іилла.

Цо, шена некъ бостуш,
Лаьтта тӀехъ билгалво къонах.
Аьхазчу лаамийн
Кога кӀел луур ца дилла,
Къонахий тийсало,
Ца къарлуш, халонийн гонах.

Юьхъ тӀера, къанделла,
Хебарийн тачанаш оьхьуш,
Геналлин корера
Схьакъеда вай юьйцу зама.
Цо, шерийн дорцах чекх
Гов эцна, аз лере кхоьхьуш,
Кхайкхамца тӀедуьлту,
ТӀаьхьенна лар юьтуш, Iама.

Вайн дай а, вайх цхьа а
Ца хилла кху лаьттан цӀенкъахь,
Баьрхьалха сурт хӀуьттуш,
Товшаллин чӀагӀо тӀеэца.
Бакъдолчо, дуьззина,
Шен некъан къахьегна цӀенна.
Цо, белш тӀехъ, геннара,
Мехала мохъ беьна шеца.

Хилларг ду, лелларг ду
Бешарал дуккха а хьалха,

Іаламо куд кхуллуш,
Йобттина, йиллинчу юьртахь.
Шала-шиь кхуьура
Ненаца, да воцуш, цхьалха,
Тишъелла, таьинчу
Тоьли чохь, мискачу кертахь.

Дахаран эндаже куьйгаша
Ка-маIарш етташ,
Декъазчу добзалан
Лаг лаьцна, садукъийнера.
Эшамийн луьстачу
Кхийсаршна халла садетташ,
Йисина ехачу
Бесийрин ницкъ кхачийнера.

Ойланийн дуткъаделла
Тай хьерча шен шина берах:
Цу шиннан хIун дара
Дуьненан йочанехь леа,
Коган лар тIекховдо,
Некъ-гечо ца хилча шера,
Гергарло ца хилча,
Дог эцна чу-карадеха?

«Давис-кха, хан яккха
Дуьненахь, шу хIитталц кога.

Со йоѡжча, карор яц
Тѣтовѡжа тѣшаѡе гѡвла».
Лаѡм сов мел буѡйлу,
Цамгаро кадетта шѡга,
Цѡ нанна кечдора
Дуѡненан неІ-кораш кѡвла...

«Сан жима ши адам,
Кхоллаѡо хІун ѡхѡу тѣхѡа?
Цу шиннан марзо сан
Юѡсур ю лаамал тІѣхѡа.
ХІай, Вѣза-Сийлахъниг,
Комаѡрша кѡинхѣтам бѣхѡа,
Хѡайн кхѡѡле йѡѡрзу де,
Ницкѡкхѡчург, декѡал а дѣхѡа»...

Ши пѣкѡар шийлачу
Маѡхѡарца хѡерчара нѣнах.
Биллинчу бІаѡргаш чѡхѡ
Гѡ доцу ши гІаларт сецна,
Тоам бѣш, тІаѡххѡара
Тийначу, мерзачу гІѣнах,
Бесийра дІатийра,
ѢгІаза гІам-меѡе хѣцна...

ТІаѡххѡара бисина
Ирсан цинц канашка тѣсна,

Карара бадийра
Южалло цу шина беран.
Чубуза сихбелла,
Діо малх а, біаьрхишца сецна,
Ца тешаш хьоьжура,
Іадийна, босбаьхьна тіера.

Лулара, юьртара,
Къахетарг, доглозург ваьлла,
Лийчийна, хьарчийна,
Ненан чарх кховдийра лаьтте.
Дуткъачу тезета
Нисвелларг, кийра ціе яьлла,
Берашна тіо доцуш,
Дог Іийжаш, кхоьлина лаьтти.

Даш санна, язъелла,
Тіесийса кхолламан кхийсарш.
Дукхахверг воллура
Добзалшна халла кадеташ.
Аьтто берг, таро ерг,
Кураллех, дозаллех сийсаш,
Йорахь тіехтуьлура,
Де доцчух пе-агІо бетташ.

И волий воьдура,
Ца Іийжаш шен боцу бала,

Шен сина хийра дерг
Даккхийчех дацара лара.
Кхелан да вацара,
Бехк боккхуш, бакъоне вала.
Харц некъан геланчаш,
Цкъачунна, когхIуьттуш Iара.

* * *

Заманан куьйгаша
Гуш боцу цхъа хъаса лаьцна,
Шен денош тIелетта,
Горгбелла, уьйриг тIелуьсту:
Бесийра кхелхина
Кху бIаьста ши шио а кхаьчна.
Кошан барз сенбелла,
Кегийра бай баьлла луьста.

Каш-борзан некха тIе
Язделла ненан сурт хIуьттуш,
Сатоссуш деана,
Лахделла ши гIаларт Iара.
Суй баьгна, яйначу
Марзонийн сатийсам луьттуш,
ДIадаха, когаш тIе
ГIаьттира Бетар, Кесийра.

ТIаьххъара садала
Диллинчу дийне дIакхаччалц,

Халонийн муьрг летарх,
Дуьненахь хан такха деза:
Сиха ю белхан хан,
Де доьсси тахана декхна.
Дех дисна урд Iуьллу
БIабстенца ахаза, диэнза.

Iад санна, букь сеттош,
Язьелла, дIакерча зама.
Цецвийла хIиттош ду
Хеназчу хьекъалан гIаттар.
Хьалхе дац хIинцале
Дахаран кIур листа Iама,
Берана эшарий,
Iуьйренан наб юьтуш, гIитта?.

БIаьргаш чохь шеконан
ТIам туьйсу, цIе-алу йогуш,
ХIун оьшу берана
Гуш йоцу кханенан ойла?
Суй тоха куьг дацахь,
Йовхо лун кхерч хилац богуш,
Тевеха да вацахь,
Iца нисло ирсан юьхь гойла...

Дечиган готанна
Къанъелла алаша йоьжна,

Дех дисна жима урд
Тахана долиьра аха.
Готано харш цостуш,
Лабттан алх бертала йоьжна,
Соз санна, текхара,
Хьекхалуш нахаран кIожах.

Кесийра - гурамехь,
Бетар а нох, архаш лаьцна,
Малх лаккхехь ах а сов
Аьхнера ирзера латта.
Стиглахь цхьа марха яц,
Кхана а де хир ду декхна,
Кхуьур ду и кIайдарг,
Нох тесна, чекхьяккха атта.

Хьацаро яшийна
Алаша, берг етгаш, сецна.
Ахархо воккхаве
ЦIеххьана белхан кадаьлла.
КIант, кхевдаш, дахаран
Куьйгара синхьаам эцна,
ЙогIучу кханенан
Шеконах пе тоьхна лаьтта.

Шен вашас йоккхушехь
Алаша готанах паргIат,

Кесийрас, шад бостуш,
Баржийра шайн екха кхача.
Къеначу кхура тIе,
ЛадобгIна, лахъелла хъаргIа,
ТIам булуш, кечъелла
ДIо ломан тарха тIекхача.

Тахана даьллачул
СапаргIат, самалхадаьлла,
Масийтта шо дузуш,
Де-буьйса ца деанера.
Кхаьллингчу сискалан,
Iаьвшина, къурд бина ваьлла:
«Ма чомехъ нисъелла
Хъан сискал, ву цунна къера».

Хих юьзна лаьтгачу
Кхабанан къамкъарг а лаьцна,
КIентан юьхъ къежира,
Йишина там бан дош аьлла.
Хаза ю Кесийра,
Туй тесна юьхъ-дуьхъал хъажжал.
Юьртахъ а олура:
«Шен нана, ятIийна яьлла».

Iаьржа ду бIаьр-кIореш
Беснеш а Iаж санна йогу.

Обздачу дегIана
Ца оьшу чилланан дари,
Когара окхеш а
Ца оьшу керланаш тега.
Хийла кIант, тем байна,
Хьобжур ву хи эца яре.

Бетарна олура:
«Стаг хир ву, куц долуш, оьзда.
Ден гIиллакх, ден амалш,
Ма-ярра, схьаэцна кIанта.
Сий-пусар доцуш, цо
ГIиллакхан генаш ца тоьду.
Хеназа гIаьттина,
Хьекъал а ца хьобжу антал».

Шад хъарчош кечбина,
Баца тIехъ жимма садаьIна,
Къона ши ахархо
Делира цIа кхача новкъа.
КIеж туйсуш, кхихкинчу
Ойланийн тулгIенаш хъаьйна,
Цу шина берана
Тахана дерриге тов-кха.

Ирзо чекхдоллучохъ
Йолалой, хьун-басе хIуттуш,

Асанах хъавзина,
Некъ боьду басах ирх, цѣхъа.
Шакаршца хъун екош,
Темаш тѣхъ олхазарш гѣутьгу,
Юьрто шен гѣовгѣане
Садоьгу дѣо дукъал тѣхъахъ.

Малхбузу хан яра.
Ахархой гѣлбелла богѣу,
Гуьно а мохъ бетташ,
Шен бажа юьрта тѣе лоьллу.
Лаьмнашкахъ суьйрено
Шен суьрташ басаршка дохуш,
Пиллигах дегѣ дайло,
Гѣаттайой, дог-ойла йоьллу.

Стигланийн корак чекх
Декхна де дагийна баьлла,
Регѣа тѣе лахбелла,
Малх Іара, цѣен маша боьзна.
Эвлан юкъ къоначийн
Гѣовгѣанийн лууре яьлла,
Самукъне кхехкара,
Ламанан мерза хѣо овзна.

Юьрт юккъех цестина,
Ша санна, хин шовда Іена,

Йоѣ-маьлхан зѣаьнарша,
Шайн дарийн хъесий чутуьйсуш,
Шовдан чу тѣам хъоькхуш,
Гѣадцахна, тал лаьтта къена.
Кхидолчу дитташа
Вовшашка дайн шабарш кхуьйсу.

ТаьІинчохъ шена чу
Литтинчу хин детеш Іенаш,
Юьззина, тѣхъоьхуш,
Дечкан ной яхъелла Гуьллу.
Дѣо лекхчу гу тѣера
Чухъуьйсу кегийра цѣенош.
Серашца юьйцинчу
Керташа гонах зил буьллу.

Юьртарчу хин коьртехъ
Суьйренца, даима санна,
Гѣаш богѣий я дойшкахъ,
Къоначийн пхъоьханаш хѣутьгу.
Бѣаьрг хъагош, мехкарий
Кѣудалшца хи эца богѣу.
Къоначийн дегнаш Іа,
Безамна суждане хѣутьтуш.

Уьрдара воьгѣушехъ
Говрана хи мало лиьна,

Кесийра цѝа хъажош,
Шовдане вирзира Бетар.
Кху нохчийн лаьмнашкахъ
Мел оьзда кегий нах кхиъна –
Юьртахой я хъеший,
Салам лой, пхьобханах кхета.

Бетар бер ма дара,
Пхийттара далаза-даьлла.
Пхьобхане, салам луш,
Вистхила изъан ницкъ буссу.
Юьхъ йогуш, цѝийелла,
Салам ло, йиш хаьлча санна,
Гиллакхан дозана
Тѝех доцу масех дош кхуссу...

– Хѝай кѝант, цкѝа схъаверзал, –
Цѝеххъана аз лере кхочу.
Букъ берзош, дѝахъаьжча,
Разваьлла, церг-кхимар кѝежна,
Лаьтташ верг Гѝача ву.
Юхъ-сибат бѝаьргаша лоцу.
Бетар а вогѝало:
– Хѝун боху? - хаттарца хъаьжна.

– Хьо вала дакѝаза,
Хъайн говран совраца, велла.

Муш санна и текхо,
ХІун бала боѣссина хьѣбга?
Ас хьуна дин ѡцу,
Уьтгаза Іаспарал тоьлла,
Хьѣ реза хир велахь,
Кесийра яийта соьга.

Хоттала дожийна,
И аьхза, доьналла тоььна,
Тѣспаркьин кура кІант,
Іџа вешаш, там хилла хьѣбжу.
Хезначо лапгьаьлла,
Кийра шен шийла ов тоьхна,
Бѣхк боцчу бІаьргашна
Іџьа бІагор хьаьвзира кьѣбжа.

— Товш ду и? ХІун ѡшу
Цу бере џа догІург дийџа? —
Бѣхк боккхуш, Гачига
ѲьгІазе вистхуьлу Лѣча.
Гкьа важа-м шек а вац,
Иманан зирх боцчу цІийџа,
Ишттачо питана
Іападо махкана хьѣша...

Бѣтара, бос баьхьна,
Тѣсвахна, аьтту куьг-гІара,

Ткъес санна, ластийна,
Латийра, лерган зов датІош.
Нохчашлахъ и тайпа
Иэхъ дара даккхийчех лара,
Шарбалан йожаран
Мах бара ишттачо хадош.

Цу сохъта, озийна,
Батгара яьккхина шаьлта,
Гачас дІаюьгІира
Шел жимчу Бетаран кийра.
Маьхъарий девлира
Хийистехъ, лам Іадо санна,
Зуламо тІам Іаьржа
ТоммагІа юьртах латийра.

Ойланаш тІелетта
Дазделла, дуткъа тай лубьстуш,
БІаьргийн нур дуьнене
ТІаьххъара хьобжура сирла.
Еллачу оьмаран
Пхьид эьккхал йоца юкъ юстуш,
Шу хьанна девзина –
Тешнабехк, ямартло, хІилла?..

Доьналлех дожийна
Ца дохо, буьйда дегІ лобцуш,

Кесийрин кѣа-бала
Бетаран ойланех летта,
Южалла йицїина,
Хийзара акха чїир оыцуш.
Пхьобханехь болчара,
ДегІ лаьцна, диллира лаьтта.

Дланехѣа, багарчу
Дуьрстанан гаьннаш а эгна,
Хиллачух ца кхеташ,
Кѣанъелла алаша лаьтта.
Зуламо, шогачу
Мехаца Іаьржа лол тегна,
Кху хаза еанчу
Суьйренан самукѣа аьтта.

Кѣона дегІ, ца гІатта,
Шен цїийла аркѣал а доьжна,
Ког хецна Іуьллура,
Багара цїий-тача даьлла.
Жим-жимма цкѣоцкѣамийн
Карара ши негІар доьжна,
Кѣевлинчу бІаьргийн нур
Дуьненан серлонах даьлла.

Чирана, юкѣ йобхкуш,
ДІахІотта вацара цхѣа а.

Я бекхам лоцу те
Шена тIе кхоьллинчу Дала?
Собарна-м хIун яра
Шен доцу чам-муьста дакъа...
Вагийнарг вацара
Тахана: «Со!» – аьлла, вала.

Серлонан са худий,
РагI кхочий, йогIура буйса.
Дийно а боданах
Ка тухий, йора шен кескаш.
Тергамца лакхара
Чухьобжу беттан тIус куйса.
Юха а раж оьций,
Лаьттана маьлхан хье кхехка.

ХIаь, иза-м генара
Болар дай, хада йиш йоцуш,
Эзарнаш абаде
Кхин а дIа юм юста дезаш.
Хилларг ду, чекхдолий,
Гуро шен кхеманца лоцуш,
Дахаре кховдош дерг
Хила я ца хила реза.

Дахаро кхиэл кхайкхош,
Цунна я цхьа бекхам кхулу,

Я дуьту тергамза,
Шен лерган дуьхьиг ца ухьуш.
Зама ю кхелахо,
Цо сардам эрна ца буллу,
Цо сема кхобучу
Кхетаман хьесап ца духу...

* * *

Тезет дIадирзира,
Масех де даьллера кхин а:
ТIапIъаьлла, йоI яйра
Юьртара, билгало йоцуш.
Ца дуьсу Кесийра
Ца лохуш ламанца Iин а,
Буйсанна хьаннашца
Лохура, цIераш а лоцуш.

Гинарг а, хезнарг а –
Цхьа инса дацара долуш,
Лулара ярташ а евллера
Орцанна ара.
Я елла, йисина,
Къайленан багах ца долуш,
ЙоIах дерг хьулделла,
Ма-хуьллу, лечкъина Iара.

ЦентIера, ара
Болх-гIуллакх дан дезарг тесна,

Адамаш, тобаншца
Даържина, йо! лобхуш, сийса.
Цхьа лаьттан коржам а
Къасталац, коган лар сецна.
Глора-ницкъ ца кхоош,
Шаверриг, ма-хуьллу, хьийза.

Йо! яйра юьртара,
Бодашкахь механ г!ад санна.
К!ира сов т!ехтили
Орцано Кесийра лобхуш.
Хьаьнгара-м ду хаац,
Лар йоцу хабарш а !аьнна,
Йо!, жинийн ницкъ тоьлла,
Йийсарехь, дедоьхна оьхьуш.

Ишттачу хабарех
Лаьмнашкахь !емина теша:
– !ехийна, тилийна,
Жинаша д!айигна боху.
Валалай, суна а
Ма хезна, уьш !ачу бешахь,
Туп тоьхна, жинаша
Пхьоьханап латтийна бохуш!

Дуьйцура зударша
Хийистехь, шиь цхьаьнакхетча.

Бераш а, цецдуьйлуш,
Ядийна йоI юйцуш Iара:
«Мел чIогIа етта бах
Жинаша, шайн кара веъча.
Муха ду-техъа уьш?» –
Хоьттурса вовшашка цара.

Дуьненах чам байна,
ЙоI араьыллера цIера,
Дахарах хийцина,
Iожалла тIеэца шена.
Чухчаре кхийдачу,
КIоргачу лам-берда тIера,
Чухъуьйсу бIаьргаш а
Мелачу догIанах Iена.

– ХIун яра, дуьне, хьо,
Дахаран лар лоргу гIенаш,
Шун чаьмза бIарлагIаш,
Садетташ, ас тоьал зийра.
Эвнечу муьшканех
Диттина, гIелделла тIемаш,
Баланийн соз Iуьйдуш,
Iийжий ахь сан готта кийра.

Ас дуьту ца къуьйсусх,
Декъалвеш, ахь хьоьстучунна.

Буйннал бен йоцу со,
Тулг санна, язъели хъуна.
Со да ерг хъанал деш,
Ддало ас хьо дезачунна,
Сан бохург ца хили,
Сатийсарх, хьобгара суна.

Ирча кхиэл тӀеэца
ЧагӀелла, йихкина ойла,
Мокхазах боьттинчу
Лам-бердан когашка хьобжу.
ДӀо лакхахь аьрзу шен
Куйна тӀехь, лаьршашка уьйбуш:
«Варийлахь!.. Геч хир дац!.. —
Аз даржош, лам гӀуьтту кьобжа...

— Гой хъуна дӀо аьрзу,
Ницкъ эшна, ца йожа гӀуьтту.
Халонийн кхийдарша
Лаьмнаш ца хӀиттадо гора.
Лаьттаца тхо шардан,
Шок цӀийзош, мох-дорцаш гӀуьтту.
Собаро орцанна
Кхачадо доьналла, гӀора.

Южалла-м йицлур яц,
Кхуьур ю шен декхар эца.

ЙоІ, иза эшарий
Тіеэца мах боцуш, атта?
‘Ахь хьаьнга, хІун аьлла,
Кховдийна вешех чІир эцар,
Ахь хІунда дІатосу
Вешин дов, да воцуш хатта?»

ЦІеххьана аз доцу,
Гуш доцу бехкбаккхар хезна,
ГІаьттинчу ницкъо шен
Токх тесна, готта чоб юттуш,
Дузийна йобІан дог
Собаро лецира кийрахь,
Шен сина йобГІначу
Кхиэлана юьхь-дуьхьал хІуттуш.

ХІорд санна, яьржинчу,
Екхначу стигланийн ара
БІаьрг боьГІна, ладоьГІна,
Ойланийн кегарехь Іийна,
Цецйоккхуш, лаамийн
Ницкъ гІаттарх тешийна цара,
Цу бердан белш тІера
ЙоІ юхаелира тийна.

Хьарчийна, ларбина,
Тишбелла боьзан шад бостуш,

Бетара, дегІ хьулдеш,
Лелийна барзакъ схъаэчна,
Хьийжира, хьистира
Кесийрас, деган даІ цовстуш,
Шен вешин бІарлагІа,
ТІам бетгаш, юьхь-дуьхьал сецна.

Корта дІабаьстина,
Куьг кховдош, нехха тІе тесна,
Урс хъаькхна, юххех дІа
Хадийра ши чІаба еха,
Кхакханан куй коьрта
Тиллира, ши цкъоцкъам хъаьшна.
Ойланийн пал тийсарх,
ГІоле дерг дацара леха.

Коч-хеча дуьйхира,
Зуз деъна, дегІ жирга дегош...
ГІовтал тІеюьйхира,
Асанца гІодаюкъ къовлуш,
НеІаран мачаш чохь
Йисина лойдгаш а егош,
Цо кога юьйхира,
Бахтарийн гаьннашца къовлуш.

ДегІ-меже нисйина,
Когаш тІе гІаьттира тІаккха.
ГІайганийн дахкарлахь
Ша-шега хъаьжира гІийла,

Гатбелла кийран кIаг
Туобира, доккха садоккхуш.
Гуш йоцчу кханенан
Мохан Iаь кхерстара шийла...

И гинарг хIуттур вац
ЙоI хилар чIагIдина ала:
ДегIан кеп хIоьттира
Жимачу кьонахчун санна,
ХIун оьшу тIелаца,
Шен доцчу гIуллакхийн бала?
Шен йоцчу кьайленийн
Лол баста хIун оьшу? Хьанна?..

Ядарх ца йолуьйтуш,
Мохь бетташ: «Ца оьшу,» - бахарх,
Лаамца кховдийра
Кхолламо шен сагIин дакъа.
Ойланийн бодашлахь
Дилхина чам байна дахар,
Экамчу кьоналле,
Пebetташ, хьоьжура акха...

Масане дийно шен
Серлонца хийцира буьйса,
Лар йоцу некъан лол,
Лам хадош, хьун хадош текха.

Мацалло, хьогалло
Кийра шайн тозалла туьйсу.
Иин-кIорге Iадаеш,
Цхьа ирча мохь болу экхан.

Къасталац йоIана
Мичахь ю – уллохь я генахь,
Мичахьа йитина
Йина юрт, дай баьхна латта.
Гелъелла дIатийча,
Семачу набаран гIенах,
Тийсалуш, дIадевлларш
БIарлагIийн кегарехь лаьтта.

Меженаш малъелла,
Кхачийна дегIера гIора,
Дуьненан сирла бос,
Мажбелла, бIаьргашка хIуьтту.
Ког туьйсу, тIам туьйсу
Ца йожа, гелъелла гора:
Юха а обгIазло,
Церг хьекхош, чIирана гIуьтту.

Лам-тархан пхьуьйшара,
Куй санна, жима кIаг сийсош,
Дуьйлучу хьостанах
Iабийна хих хьаьгна кийра,

Наб хьеглаш, ма-хуьллу,
ГӀиртина синкхетам кыйла,
Тархан букъ товжийна,
Кхетамах яьлла йоӀ тийра.

Нур-хьесий дагадеш,
Маьлхан дин делкъал тӀех леста.
Зоьртала лам Гуьллу,
ГӀа-бецах некхан ваз даьлла.
ХӀаваан Ӏаьнарехъ
ГӀа ловзош, попан тӀам леста,
Гуьно шен жа лобллуш,
Аз уьйбу, мукъаме ваьлла.

Бераллин баьрчера
Къоьжачу къаналлин биста,
Жагуьно – Ӏалмирзас
Идийна кхузара некъаш.
Диканаш я вонаш
ТӀеэгна нахалахъ листа.
Кху Ӏаьндахъ Ӏалмирза
Цхьанна а ца гина текъаш.

...Уьш дийца дукха ду.
Дахаран бахьанаш хӀуьттущ,
Хедира доьзалех,
Кхелхира хӀусаман нана,
ДӀадевлларш хьаьркашца,
Ойланийн йозанехъ луьттущ,

Къежвелла воккхастаг,
Тахана висина цхьалха.

Шерашка ца хьожуш,
Тов-таза лелаво Дала.
Тоуйту баьлла кхаж,
Бехкаш дац кхолламе даха.
Хан яра лелалуш,
Дуй санна, дош долуш ала... –
Къонахчун лекха цѣ
Лаа ца еллера наха.

Делкъенна сихдина,
Іуьно жа лобллура уьйта.
Цѣххъана вогIало,
Лаьттах дIалатийча санна.
Хьаьж тIе куьг диллина,
Цѣцваьлла, бIаьрнегIарш Іуьйду.
Тархах дIатевжина,
Дахделла адам го цунна.

ТIевоьдий, Іалмирзас,
Дайн даржош, хьаьж тIе куьг дуьллу –
Сихдина садоьІу,
Меллаша деттало дог а,
Берашха, жима стаг
Кхетамза, дегI хецна Іуьллу.

По эшна волчунна
Воккхастаг хыйзара доггах.

Канашкахъ схъаэчна,
Юьхъ тIе хи хъаьрсира шийла.
Баьргийн ницкъ кхечира
ТIедобжна ши негIар делла.
Цкъоцкъамийн корашкахъ
Ши кIора къедира гIийла,
Дуьне а гIертара
Серлонан кирхъа дIадиэлла.

Хих масех къурд бича,
ДегI жимма деара метта.
Юха а мацалло
Юьхъ-дуьхъал тIам бетта можа.
КIеначу Iалмирзас,
Гуш долчух ма-дарра кхетта,
ТIоьрмиг чохъ схъалехна,
Кагбира сискалан кIажа.

Рицкъанах кхетта дегI
Дирзина луурийн хорша.
Жим-жимма Iуьйшура
Жаннехча, сискалан буьйдиг.
«Мила ву? Суна хьо
Ца вевза, сан жима хъаша?» —

Хаѣтира жаѣуьно,
Къамкъаргехъ дешнаш а ѣуьйдуш...

Лере шен аз кхуьйсург
Ца бевза мотт бара, хийра.
«Нохчо ву», – элира
Къоначо шен нохчийн маттахъ. –
Цу дешнех сакхетта,
Іалмирза, юьхъ къежна, тийра:
Дуккха а хьошаллаш
Добзнера цо нохчийн махкахъ...

Хьагамийн цуьрг йоцчу,
Кхолламан лар карлаюьйлуш,
Кесийрас , дийцира
Шен некъан лааман маѣІна.
Бетаран бедаршца,
ДегІан куц хийцар а дуьйцуш,
Дуткъа аз дІатийра,
Ойланийн куьйланехъ хьаььна.

Юха а долийра:
– Ши некъ бу хІобтинарг хьалха –
Іожалле са кховдо
Я вешин луьра чІир эца.
Цу шиннах къастийна,
Ойлано баьккхинчу цхьалха,
ТІаьхьарчо къарийна,
Тем байна дІайоьху шеца.

Ца хаа? йогучу
Кханенан дагахь дерг даста.
Шен зама тЕкхаьчча,
Цо хиндерг ухьур ду вайна.
Ас йинарг Делаха
ЧагIo ю, йиш йоцуш яста.
И кхочушхиллалц, ас
Йина юрт йихкина сайна...

Къамелан чаккхенга
ХIoьттина тийналла йoьллуш,
Iалмирзин гIоргIа аз
Дистхилла дийкира тIаккха:
— Азаллехь язделларг
Дуьненан майдана лoьллуш,
Дела ву, цуьнгара
Бехк баккха цхьа а вац хьакъ а,

Собар ду коьртаниг,
Лам башо ницкъ кхочург шегахь,
Цо шеца толаме
Ца кхачош ца вуьту цкъа а.
Цхьа де дац дIа ца довш,
Догуш дерг цхьана а дегахь.
Кханено хIоранна
ДIакхачо кечдо шен дакъа.

Иштта ду, жима йoI,
Цкъа ларрий ладогIа соьга:

Ахъ бинчу сацамна
Леррина кечам бу оьшуш...
Я тІеман говзалла?
Я дегІан ницкъ а бац хьобгахъ.
Лар йоцуш долийнарг
Нахалахъ, цІе йоцуш, оьшу.

Хьо жима зуда ю,
Берара ялаза-яьлла.
Верас а вац бах ахъ
Тахана хьайн орцах вала.
Со хІинца гергахъ ву...
Дуу дерг со диъна ваьлла.
Дош а ца дитина
Кханенна, тІаьхьашха ала.

Телоцу, ахъ бакьо
Ца ехкахъ, доьзалхо лара,
Хьобгарчу балин мохъ,
Да хилла, тІелоцу сайна.
Ойлано гойтур ду
Дан-дита догІуш дерг дара.
ЧІирах дерг, хьан дов дац –
Телоцу да дита дайна.

– Со теша, – Кесийрас
Долийра? садоккхуш доккха –
Чолхе дац, даггара
Ахъ динчу къамелах кхета.

Цхъа Делан ницкъ бу со
Хъуна тӀе кхачийнарг хӀоккхе.
ГӀайгӀанах хъаънӀачу
Дагна хъо ден метта хета.

Баркалла, байбарна
Бохъ бегӀна кийрара бала
Йожий ахъ, коьртан хъе
Кегбина, ойланийн ваба.
Бехкана ца лоруш,
ЛадогӀа, кхин цхъаъ ду ала:
Сан хъагам – нигат ду
Бехкечух сайн куьйга лаба.

Юха а цхъажимма
ДадобгӀна, ойлане Ийна,
Ӏалмирзас долиьра:
– Дика ду. Хуур ду кхана.
Ойлано мел оьшург
Шен метта дуьллур ду, хьийна.
Саготта ма хьийза,
Цунах дерг доккхур ду цхъалха.

Рицкъанаш севӀцачохъ
Язделла кхолламан йоза,
Кесийра сецнера
Жан гӀотехъ – воккхастаг волчохъ.
Денош тӀе де дузий,
Замано ийзадо доза,

Луьйзучу когана
Чекхтила некъ-гечо долчу.

Божарийн барзакъан
Чкъор хийцац Кесийрас тIера?
Герзаш а лелало,
Iалмирзас, совгIат деш, делла.
Гуш дара, цаьргара
Тешам зен дезар дуй шера...
Уьш Iамо кхийдачу
Лаамийн яцара къелла.

Ца хьобстуш, ца кхоош,
Яхчайо меженаш дегIан.
ТIелетта, лан декош,
Берг таса Iамайо Расха.
Мокхаз-суй буьллучу
Мажарца лекхачу хьехан
Буьххьера йожайо
Мокхачу куьйранан мас са.

– Дала вай лардойла!..
Иэхье ду тIаьхьашха тохар, –
Iалмирзас кечйо йоI
МостагIчун юьхь-дуьхьал хIотта.
Цо бакьо йихкина
Кьонахийн амалех йоха,
Дешнашна урх елла,
Совнаха ца лебо мотт а.

– МостагIа кьона ву,
Божарийн ницкъ а бу цуьнгахь.
Шаьлтанца и вара,
Кадечу куьйган ка деза.
Дош тIех ца туьлуьйтуш,
ЛадогIа ас дуьйпучуьнга,
Хьо дуьхьал хIуттун верг
МостагI ву, дац иза кIеза.

Iоттар – и изхье ду, –
Мегар дац степха ца лара.
Шаьлтан дуткъа гIад,
Меженах, човхаеш, тоха.
Берд санна, дуьхьало
ХIуттур ю мостагIчехьара.
ДIо стиглан коржамаш
ТIеленарх, мегар дац йоха.

Кесийра дех санна,
Йоьллера кьобжачу хьешах.
Го туьйсу Iалам а.
Марзонца тайнера цунна –
Стигланаш сецочу
Лаьмнийн сурт кIордадац хьежарх,
Дахар а хьаььнера
Бехк боцуш ша Iийшинчунна.

Вовшашна евзина
Амалш а евллера тайна.
Чохь-арахь дан-дита
Дацара йо!ана хьизха.
Цхьалло садиъна,
Сингаттам тлепаза байна,
Іалмирзин хІумма а
Дацара Кесийрин меха.

Сих-сиха йоІ оьций,
Ойланаш йовлура пана:
Марзонца кхиъна юрт,
Бералла лобхура цара.
Ховхенан марзонца,
Куьг хьокхий, хьостура нанас,
Бетар а юьхь кьежна,
Йишица кьамел деш Іара.

Уьш – хилларш, дІадевлларш,
Кхин доьрзур дац цкъа а.
Тийналлин корера
БІарлагІаш оьхьур ю цара.
Ойланийн бакьо ю
Листа долара дакъа,
Дог дуьзна, сатуьйсуш,
ПайгІанийн гІенашкахь дара.

* * *

Гадоца некъ хаьдда,
Бетарах йисинчух терра,
Качъелла, лаьмнашка
Йоьссира роґIера бIаьсте.
Iалам, куц денделла,
Кхевдира дуьненан ара.
Юха а хазделла,
Зезаго лам-басе хьаьсти.

Юха а малх боьлу,
Йовхо луш тохара санна,
ТIам луьйзуш, шакаршца
Олхазарш хIавазхь кхерста.
Юха а Iаламан
IатIаран Iаьнаршца Iаьнна,
Дуьненах хьаьрчина
Хазделла, эзар сурт кьеста.

Чаболахь берг тесна,
Дукъ цоьстуш, йогIура Расха.
Мохо дайн гIиттадо
Беречун белш тIера верта.
Урх узий, шен динан
Болар а дайдо цо цкъацкъа.
Динахь верг я бежа,
Я боца некъ кхачо гIерта.

Галмирзех къаьстина
Кесийра яьллера ара.
Уьйро шад хьарчийна
Тай листа дацара атта.
Комаьрша лаьттинчу
Хусаме сакхийдаш Iара,
Лаамо ницкъ белла,
Денъелларг когаш tie гIатта...

Цул тIаьхьа, къастаран
Юкъ тоьгуш денош тIехттилла.
Синхьаам кхачийна,
Беречо юьртан го цоьсту.
Бераллехь бовзаза
Бацара кхузахь цхьа зил а.
Мел хIуьа аьлча а,
Шен мехкан уьйраша хьоьсту.

Дукъ тIера чу хьаьжча,
Юьртан туп ма-ярра гора.
Иза ю мох лобцу гIар-гIовгIа,
Саделар - изза.
Ойлано хьарчайой,
Хьомечу ков-керта хьора.
Ддадаза лаьттара,
Го кьовлуш, озийна сиз а...

Там-товраш, марзонаш,
ПоргІачу гІайгІанийн кийрахъ,
ДІаяйра, дуьненан
Канашкахъ ца хилча санна.
Цул тІаьхъа хан яьлла,
Дог-ойла кІеж хъаьна, тийра.
Тахана чевна тІе
Юха а туьхан цинц Іаьнна...

Тем байна, кхийдара
Зудабер шен боцчу новкъа.
Лаамо хъагийна
Оьхьучу, аьттонах тешна,
Цо бІаьргийн куьзганех
Чукъеда мостагІа лов-кха,
Дагах церг туьйсучу
Ойланийн йовхонехъ ешна...

Іуьйранна, говрашкахъ
Вовшашца къамеле ваьлла,
ВогІучу шиннах цхъаь
ЙоІана вевзира атта.
Собаро ца аьлlexъ,
Луурийн хоршара яьлла,
Долийнарг чекхдала
Тарлора, юкъ цостуш, хаьдда...

И вара, бехк боцу
Кесийрин деган цуърг юъзна,
Кийра цѣ йиллина,
Ягийнарг ов детта алу.
Ойланийн апареш
Ийжамийн бѣаьрхишца дуъзна,
Поддаха гѣртинарг
Йоьлан дог кѣожамах лало.

Бѣагоро хьовзийна,
Коьртан чарх сара метта.
Хѣиницалц и яьхнера,
Де кхаьчча? собарах йоха?
Шиъ ву уьш... Цкъачунна
Дов хьедар ца иъшарх кхетта,
Кесийрас витира
Ши бере некъан лол тоха.

Цхъаъ бен некъ бацара
Юьртана тѣбоьдуш, богѣуш,
Де текха меллапа,
Суьйренан садовге леста.
Бѣаьргаша, тидамза
Ца вуьту воьдург я вогѣург –
Дукъ хьоьшуш, хьашташна
Бевзарш я цабевзарш кхерста...

Юткъа юкъ къубйлучу
Герзаш те куыйган ка кхоьхьуш,
ЛадобгIуш Iара йоI
Дукъ лахахь, таьIинчохь тийна.
Iубйранна вевзинчу
МостагIчо юьхь-сибат оьхьуш,
Сатоьхна, шад бина,
Бихкина синлазам зийна.

Малбузу ламазе
Кхойкхура юьртара молла,
Жимма хан ялале
ДIо дукьца цхьа мукъам кхерста.
Байн мохо лестайо
Ламанан хьун-басехь кол а?
Цхьа бере мукъамца
Суьйранна юьртехьа леста.

ГIача ву вогIуш верг,
Дин боцург, кхин накьост воцуш.
ХIумма а дац цуьнан
Дахарна саготта хьийза.
Аьлларг ду, лиьнарг ду
Чекхдолуш, хамталла йоцуш.
И веа ков-керт ю,
Бод савна, хьолана сийсаш.

Тайна бу бора дин,
Блаьргана ца кJордош хьизжа
Тоьлладех лору и
Кху лаьмнийн ярташкахь наха.
Хайкалш ду оьхкина,
Адаман блаьр-хьух ца тешаш...
Кхелинчу гIирсех а
Гийбаташ дацара даха.

Исхарин чоа ду дуйхина,
Бустамаш кьегаш.
Кхелинчу дахкаро,
Герзашца гIодаюкь кьуйлу.
Боржамийн кан санна,
Ирх кхийда, хьийзина мекхаш.
Куй бинчу бухарин
Холхазан чо серлабуьйлу.

Цо мукьам хадабо
Цеххьана, урх оьзна, сецна.
Дино шен некь боьхуш,
Сецначохь, берг етта лаьттах.
Дло некьан юкь лаьцна,
Шоралла расха дин тесна,
Блаьрг боьгIна, чурт санна,
Цавевза цхьа бере лаьтта.

Ши б!аьрг бен гуш боцуш,
Башлакх юхьарчийна коьртах.
Цавевзарг дег!ана
Мелла а хесара хиэта.
Белш т!ера хьаьшна,
Говрана т!едижна верта.
Ю санна, Г!ачина
Т!едобг!на, хьажар ца хеда.

Т!екхочий, говрара
Даздина салам ло Г!ачас.
Беречун багара
Дуьхьала жоп а ца долу.
Воккхачу Г!ачина
Эхь ду и даго т!елаца –
Метган д!овш ца кхоош,
Цо цуьнга к!оршаме олу...

Юха а цавевзарг,
Динах д!алатийча санна,
Экханан хьежарца,
Багах дош ца долуш лаьтта.
Дуьхьала х!обьтинарг
Яцара б!арлаг!а, г!ан а –
Кхин цкъа а цавевзарг
Дешнана варжаво аьтта...

Беречо яьстира,
Юьхь хьульеш, хьарчийна башлакх.
Безамехь, чиркх санна,
Сирла сурт даьржира хьалха.
Цецвалар хьулдина,
Ца вешаш вольура Гпача.
ЙоI яйна я елла
Ца хилар делира цхьалха.

«Тахханалц, со хьаста
Ца йогIуш, хьо хIун деш Iара?..» -
Вистхуьлу йоIе и товш йоцчу
Забарийн маттахь
Кийра чу ца тарлуш,
Садетташ, дог гIерта ара.
Кхин дерг-м сов дара –
МостагIче хьежа дац атта.

Кесийрас, дегI дулуш,
Кховдийна, каде шед тоьхна,
Дуткъачу лазарца
Iовжийра мостагIчун агIо.
Цу «адам йилбазо»
Дагахь а ца хилларг оьхьна,
Гпачас шен шаьлтанца
И ен йина хилира чIагIо.

Кхин цкѣа а шед кхетта,
Оѳгазе, церг цергах хѣкхош,
Тоха а, Ёотга а
Шаѳлта тѣлестайо Пачас.
Кхозлагѣа кхетгачо,
Лазийна, дарвина, вегош,
Дилхан чкѣор обккхуйтуш,
Юѳхь тѣра даѳллера тача.

Лѣстайо цо шаѳлта,
Коѳртана я даге лѣцуш,
Йоѳ, каде дѣатаѳий,
Мох цостий, тѣхтуѳлу лепаш.
Ёѳтгича, иѣхь хилар-м
Дацара тидаме ѳцуш,
Мостагѣа хѣйзара,
Ма-хуѳллу, каяккха гѣрташ.

Оѳдалла яйнера,
Лаѳтина меттиг а ѳѳцуш.
Маѳтгаза лелхачу
Яппарша шайн хирриг дора...
Шед тухий, Кесийрас,
Юха а цхѣа меже лоцуш,
Мостагѣчун куѳйгана
Тѣкхача аѳтто ца лора.

Эххара вертанан
Шуьйрачу тlома кIел кхевдаш,
ЙоI каде кхиира
Шаьлта шен баттара яккха.
Луьйтанах ког боьгIна,
Айалуш, ластийра тIаккха,
Дагах зIок йиттинарг
Дахаран долара ваккха...

Кхетгачу шаьлтано,
Логашад хадабеш, сецна,
Дилханан стомма гIад
Цестина, йиллира ворта.
Хьун-тогIи Iадаеш,
Цхьа ирча мохь-цIогIа эцна,
Аьтту белш йолчухьа,
Лестина, тевжира корта.

Къевлинчу буйнара
Басталуш, юьйжира шаьлта.
Меженаш малъелла,
ДегIан чарх хаьрцира нуьйрахь,
Кхозалуш, малъелла,
Меженаш кхевдира лаьтта,
Коган гIад ца хоьцуш,
Луьйтано лаьцнера гурахь.

Вортанан хеддачу
Пхенаша довха ций детташ,
Хар текхош екара
Шиъ йина къамкъарган хара.
Шералкахъ лелийна,
Дагтѣра оьгѣзло егта,
Ша динчо йохийна Кесийра,
Іадийна Іара.

Хан эрна ца йойуш,
ЙоІ сихха еара метта:
Говрара йобссина,
Луьйтанах ког паргІатбоккхуш,
Къилбехъа дерзийна,
Гачин дегІ диллира лаьтта,
Цо «Еса» долийра,
Хьалхара «Бисмилла» доккхуш.

Эххара садаьлла,
Дог сецна, дегІ-меже тийра,
Юкъал тІех далале,
Къовлагуш, хедира «Еса»...
Бѣьргаша Іабьдина,
Беснеш тІе ладарш карчийра –
Ша цхьалха даьккхинарг,
ЦІеххъана хетара Іеса:

Кху екхна еанчу
Суьйрено шийла кхаь белла,
Кхин цхьаь а йоьлхур ю
Шен нанас винчунна, тийжаш.
Бехк-гуьнахь доцу дог,
Къурд бина, даьвшан кад мелла,
Бларзделла хьийзар ду,
Заманан йохалла Iийжаш.

Дуьненан аналле
Кийрара мохь-орца аьлла,
Кхин цхьаь а йоьлхур ю
Клантана – бехк боцу нана.
Мел дукха хан яларх,
Кхул тIаьхьа самалхадаьлла,
Пекьарна дахаро
Кховдор бац марзонан кана...

Доьлхура йоьлан дог,
КIадьелла, оьгIазло хьаььна.
Шен хьаьркаш кьевлина
Даьллера кхолламан йоза.
«Тоьар ду кьоначу
Дахарантаьлсаш чохь IаьIнарш...»
Сатедан гIертара –
Декара бIаьстенан хьоза...

Лаьмнаш а лаьттара
Доьналлин амалех сийсаш.

Диканна я вонна
Къастабой, бекхам ло цара.
Кхузахь цхьа ладат ду,
Йиш йоцуш, дуьненахь хийца:
Цхьаммо а магош дац
Шен маршо эгIаза ларар...

Довзалехь божабер
Ца кхиъча, хIуьтту вай холчу:
«КIур байна, цIе яйна...
Зудабер – тIаьхье яц», – олу.
Яхь елахь, дош делахь,
КIентий а бехийла болчун,
Баьссачу кхерчара
«ХIупп» бахарх, алу ца йолу.

Глоссарий

(Ца кхета тарлуш долчу дешнийн маънийн дошам)

- Абаде** — заманан тейогъу геналла.
Азалле - заманан яхана геналла.
Айма - доккха хи сецна меттиг.
Алаша - балхана южу говр.
Аналла - бӀаьрго лоцу геналла.
Антал - ойла дӀаяхар.
Апари - хи дӀа-са дерзо гӀирсаш.
Аьхза - ледара, осал.
Барзакъ - тӀемалочун духар (тахана муьлххачу а духарах ала тарлуш ду).
Башлакх - гӀодал лакхе хьульен ширчу духаран дакъа.
Байттамал - доггах реза хилар.
Беркъа - духарца тиша хилар.
Бора - таьйна-южа бос.
Боьрне чу – тӀаьлина меттиг (боьра).
Биста - цхьангара кхечуьнга кхаччалц.
Ваба - йозалла Йолу, хӀума ятон я ведьен гӀирс (йоккха жӀов).
Важап - тӀедиллина гӀуллакх.
Верта - тӀергӀах дина, белша тӀе кхуллу чоин тайпа.
Вехьаш - салецаран лакхара тӀергӀа.
Вирд – тешначунна, къобал динчунна гӀуллакх дар.
Гаъ (бу) - говран букьасуртал тӀаьхьара дакъа.

Гурам (ю) - готанан нох т!аьхъа тосу меже.
 Г!аларт (ду) - б!аьрсинна къаьсташ я ца
 къаьсташ долу сурт.
 Г!ийбат - адамана т!ехъ доцург кхоллар.
 Г!оти - жаш чудерзо меттиг.
 До (ду) - егийначу х!уманах южучу чонан пардо.
 Дой (дин) - масаллина тоьлла говраш (хохку
 говраш).
 Доркъана - г!айг!а, бала базбелла.
 Доьша - бен доцуш кечбина (избина) кхача;
 ж!аьлина кечбен кхача.
 Дуьрста - говран коьртах урхаллина буллу,
 наьларан асанех кечбина г!ирс.
 Жирга - дегаза, ирча дагна ца дезарг.
 Ж!овх!ар - х!ордан г!амарийн мехала жима т!улг.
 Зирх (бу) - садолчу х!умано х!у доло тосу
 буьртигаш.
 Инса (ду; дац) - цхъа а.
 Иймансиз - иман доцург.
 Кирхъа - х!ума гучара яккха кечдеш долу
 к!адийнан пардо.
 Ковра - дуккха а барамехъ, цхъана аг!ор охъа-
 евлла йоьлхурш.
 Кока - аьхка кулла т!ехъ кхуьу, лаьржа буьртиг болу
 жима стом.
 Куьйла - коьртана а, сина а новкъарло еш йолу
 г!овг!а.
 Куьйса - т!ехъ х!ума ца кхуьу меттиг.
 Кхераш - хьеран т!улгаш

Къурло - лавтах сийсаш, хъаладолу хи.

Леткъам — резавоцуш текъар.

Луьйга - говра хууш, ког чу тосу нуьйран г'ирс.

Мажар - хъалха заманахъ суй тоьхча, долуш хилла герз.

Мокхаз - суй болу т'улг.

Муьшка - яйн иттарш.

Ной - дечигах чхо йоккхуш тойина хи социйла.

Окхеш - хъалха заманахъ, хьийначу т'ерглах беш хилла зударийн лекха к'архаш.

Оьмар - адамо дуьненахъ йоккху хан.

Пана - генара, акха, адам доцу мохк.

Перза (парз) - кхочушдан т'едиллина г'уллакх.

Пхьобха - сарахъ-луьйранна юьртахъ нах гулло меттиг.

Расха — таьйна-можа бос.

Руьйта - дохна хи малон меттиг.

Сег - к'айн билгало.

Синкхетам - кхетаман жигаралла.

Син-чарх - чохъ са долу я са доцу дег'.

Синпха - деган ц'ий лела коьрта пха (пульс).

Синп'аьлдиг - са чохъ кхобу меттиг.

Синхъаам - сапарг'атдалар.

Совра — хьокх йолуш

Соз - хъасаболу юькъа т'уналла.

Стешха - тешнабехк бийр болуш; атта кхералуш, вухуш.

Таза - могуш, уьнах ц'ена

Тача - т'аьхъа текхна йисина лар; ламанан т'улган некъ.

Тарх - оллабелла тIулган берд.

Туп - цхъана цIийнан адамаш даха хевшина меттиг.

Токх - хIума тоъна, совдаьлла хилар.

Таьлсаш - говран нуьйрана бухахь дIанисбеш болу, цхъана боьзна ши тIормиг

Тоьла - лаьттах яьккхина, лаьттах тхов болуш йолу жима хIусам.

ТIегIа – тIе-кIел дина, дехачу аннийн гIанташ.

Урд - юьртал арахь ялташ лелон латта.

Хара - чохъ яьсса гуо.

Хамталла - новкъарло, дуьхьало

Холбатахь - кьинойх цIанвалархъама, Iамал ян, хьалха заманахь стаг адамех хераволуш хилла ламанан хьех (меттиг).

ХIайкал - бIаьрг ца хилийта а, вочух ларвала а лелон жайна.

ХьаргIа - Iаьржачу кьийган тайпана олхазар.

ХIуьрлаIане - ялсаманин мехкарий.

Чабол - говран болар (рысь).

Чухчаре - торха тIера хи чудужу меттиг (водопад).

Чиркье - дIаьвшен; оьгIазе.

Шарбал – хечин тайпа (шаровары).

Шапалат - кьинхетам.

Шедаг - эрзах йина, дуткъа аз долу зурма (музыкальный инструмент.)

Шовкъ - логкара хIоттар.

ШелгIа –адам-йилбаз

ЭгIаза – гIийла; хесара.

Эхаре - тIаьхьарчу замане.

Юм - некъан боларан тайпа.

Яппарш - маьттаза мотт (брань).

Iамал - къинойх цIанвала кхочушден гIуллакхаш.

Iаршаш - йит йоцу, стигланийн геналла.

Iаршмайда - къемата дийнан, синош гулден майда.

Iаспар - гIийла; эгIаза; хесара.

Ч У Л А Ц А М

Зевнечу иллийн дуьйцина кочар.....	5
Даймахках ойланаш	
Сан дехар.....	12
Даймахке.....	13
Лавтгар ю хЮккхяхь.....	15
«Дуьне хьоьстуш...».....	17
«Сан даймохк, нагахь со...».....	19
«Нохчийн лаьмнаш...».....	20
«ВорхI ломан тIехьахь а...».....	22
Нене.....	23
Добналла туйлира.....	27
Цхьа дехар.....	28
ХIун хир ду.....	29
Кхо гIад.....	31
«Керла де доладо Iуьйрено...».....	33
«Бохь лепаш, чо лепаш...».....	34
«Сан деган иллеш дац...».....	35
«Ца оьшу дог доцу дикалла...».....	36
Адам ду со.....	37
Йоьхна гуьйре.....	38
«Цхьанхьара-м кьайллаха...».....	42
«Гиний шуна, бегаш боцуш...».....	44
Ма тоььна, ма хьаьхна.....	45
Те ма да хьо.....	46
«Дуьнен те ваьллера...».....	47
ТIамах ловзар.....	48
«Цхьаммо-м «хIорст!» бехира...».....	50
Ца делла.....	51

Иштта дац и.....	52
Адамаш дацара.....	53
Поэтах дош.....	55
«Кхаъчначух ца лебаш...».....	58
«Хьалха кхийда...».....	59
И дуьзна даьлча.....	60
«Куралло ватийна...».....	62
Со човхавелахь.....	63
«Цхьаволчо, букъ тоьхча...».....	64
«Давис-кха, дуьне, хьан...».....	65
«Хиш, лаьмнаш, аренаш...».....	66
«Цкъа цхьана поэто...».....	67
«Сихо мелла...».....	68
«Дю лаьтта лам харццол...».....	69
«Ма дийца, сацийта...».....	70
«Дуьненах тийсало...».....	71
«Дйайоьду яхьелла буьйса...».....	72
«Гу тIе ваьлларг - товш...».....	73
«Ас динарг, схьадал и».....	74
«ТIаьххьара кийрахь муьрг тоьхна...».....	75
«Гуро, шен ка тоьхна...».....	76
«Некъ хьоьцу...».....	77
«Ткъес санна, къевкъира...».....	78
«Цкъа цхьаммо-м элира...».....	79
«Со, бере...».....	80
Бералле некъаш.....	81
Хьомечу бешахь.....	83
Ирсан чо.....	85
Нохчийн ловзар.....	86
«Вайн белш тIе юьжур ю...».....	87

Кетинашкахь ойланаш.....	88
«Лаамна ма-хетта...».....	90
Воглур ву, нана.....	91
Керла, шо.....	92
«Тебеъча, бохам лов...».....	94
Клант кхуъу.....	95
Арахь гуьйре йоьлху.....	97
Дабаха хьеший.....	98
Блаьстенан гуьйре.....	100
Суьйренан аьзнаш.....	101
Лаьнан суьйре.....	102
Новкъа волуш.....	103
Дагалецамаш.....	105
Блаьстенан мукъамаш.....	107
Аьхкенаан буьйса.....	109
Таьххъара буьйса.....	110
Безамах лаьцна	
Хъан хазаллех ас хIун дора.....	113
Йинчу денца.....	114
Безамах лаьцна.....	115
Цхъана йоIе.....	116
«Iахиндерг тешийна...».....	117
«Безамо, сох Iаба кечдинарг...».....	118
«Дуьххъара сайн кийра...».....	119
«Юха а, саттийна...».....	120
«Хьох Iехавелла...».....	121
Безаман дакъа.....	122
Декъалбо хъан безам.....	124
«Юха а хьоьгахъа...».....	125
«Кийрара боданах гIуьгтуш...».....	126

«Байттамал! Баьргашна...».....	127
Тийна, дуьне доладаьлла.....	128
Сан хIун дара.....	129
Ца тайна безам.....	130
«Хан яьлла, дуккха хан яьлла...».....	132
«Хьан хазалла серлаяьлла...».....	133
«Беттаса теш льцуш...».....	134
«Цкьацкьа суна хьан баьргаш чохь...».....	135
Дависа.....	136
Нохчийн йоле.....	137
Безаман серло.....	139
Ахь «веза» элира.....	140
Поэмаш	
Шина тобанан монологаш.....	142
Генара аьзнаш.....	152

Редактор *Чираева. Р.А*
Корректор *Туруева. С.С*
Набор и верстка *Туруева. С.С*

Сдано в набор 04.08.2005. Подписано в печать
17.10.2005. Формат 70х90 1/32.
Тираж 2000. Заказ № 208

ГУП «Книжное издательство» 264000, ЧР,
г. Грозный, ул. Маяковского 92.

Рег. № 1020700753952 от 06.02.2004
Отпечатано с готового оригинал-макета
на ГП КБР «Республиканский полиграфкомбинат
им. Революции 1905 г.»
Министерства культуры и информационных
коммуникаций КБР

360000, КБР, г. Нальчик, пр. Ленина, 33